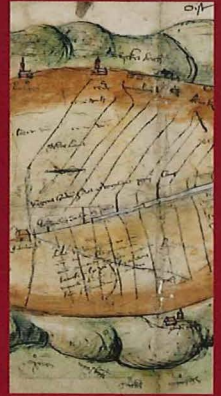
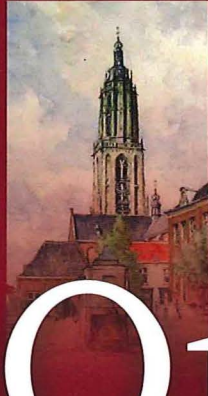
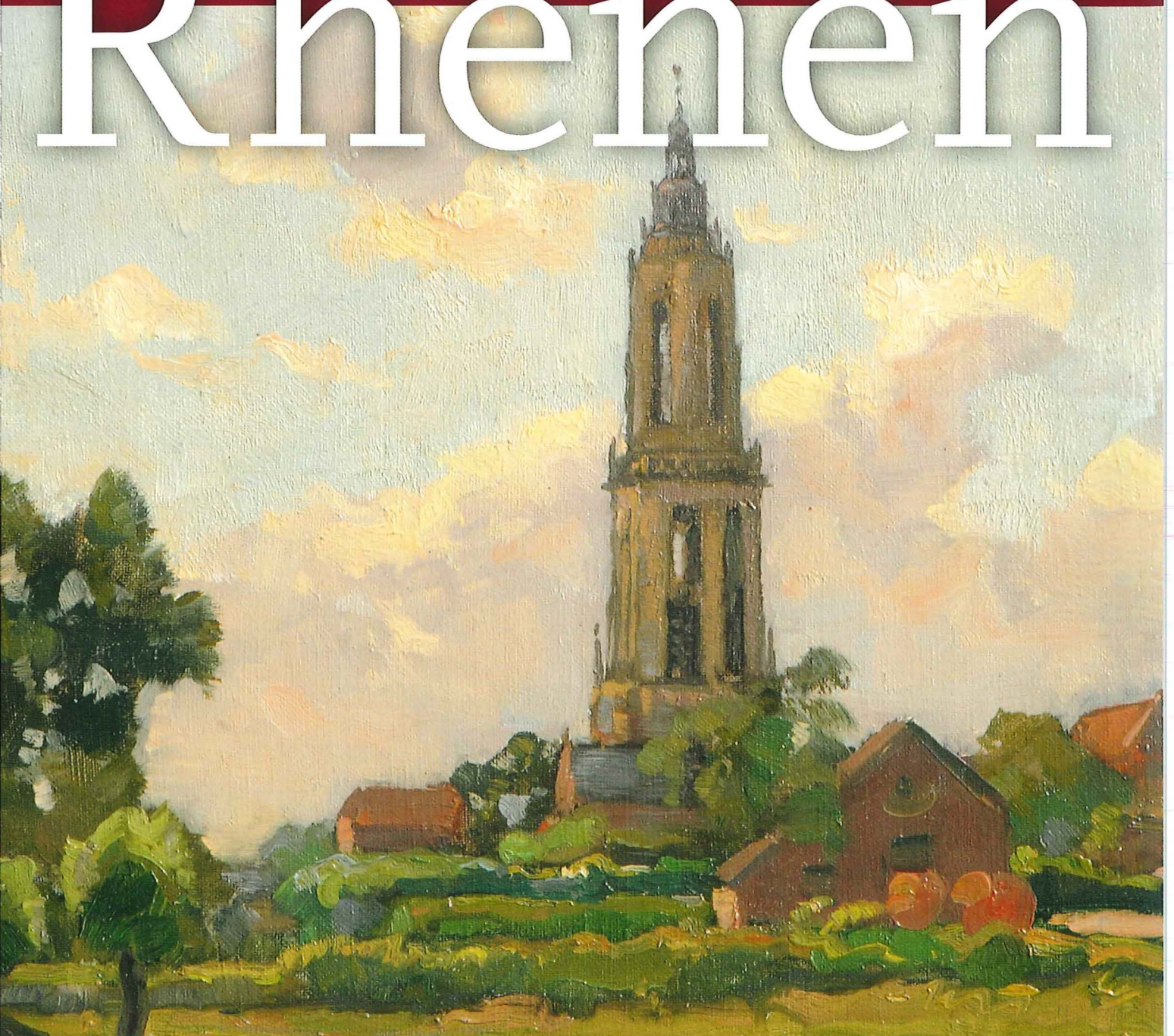

Cultuur-
historisch
tijdschrift
voor
Rhenen,
Achterberg
en Elst

Oud Rhenen

Tank & Scheur

T&S Exploitatie, Tank en Scheur, exploiteert onbemande tankstations. Bij deze tankstations kunt u 6 dagen per week 24 uur per dag terecht met heel aantrekkelijke kortingen.

Indien u voor minimaal 20 liter bij ons tankt en uw gegevens achterlaat in onze brievenbus, maakt u kans op 10 x 50,00 cash per twee maanden. Dit wordt uitgereikt met een hapje en drankje.

Tevens kunt u ons vinden via onze facebookpagina Tank & Scheur.

Tank & Scheur • Remmerden 2, Rhenen

Tank & Scheur • Deventerweg 80a, Laren (GLD)

T: 0317 612821 • F: 0317 616073 • E: info@tankenscheur.nl • zondag gesloten

Wij denken niet in cijfers maar in loyaliteit

Jaap van Lienden
Adviseur

Familiebedrijvigheid is ons DNA

persoonlijk | gedreven | onderscheidend

FINANCIËEL | BELASTINGEN | PERSONEEL

Van Lienden & Kooistra

vlkadviseurs.nl

Rhenen | Barneveld | Eefde

van Hees Salon

HAIR • BEAUTY • HAARWERK

FACEBOOK

- Like onze bedrijfspagina: "Van Heessalon"
- Blijf op de hoogte van de nieuwste producten
 - Enjoy onze belevenissen in onze ontwikkeling
 - Profiteer van like en win acties

REDKEN
31H AVENUE NYC

PUPA
MILANO

LEERSUM

ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.00 uur
wo: 09.00 - 18.00 uur
do: 09.00 - 18.00 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

RHENEN

ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.30 uur
wo: 09.00 - 18.30 uur
do: 09.00 - 18.30 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

info@vanheessalon.nl
www.vanheessalon.nl

Herenstraat 23
3911 JB Rhenen
0317 614 248

Rijksstraatweg 231
3956 CN Leersum
0343 454 056

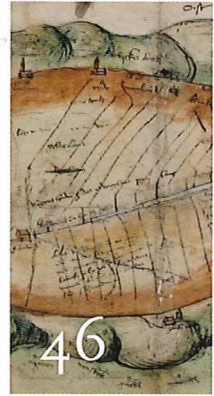

RESIDENCE
RHENEN
RESTAURANT
DE KOTISSEKIE

BRUILOFT TRAINING
VERGADERING CONDOLEANCE
PERSONEELS FEEST LUNCH & DINER
CONFERENTIE EVENEMENT
MANIFESTATIE HIGH TEA
SEMINAR JUBILEUM
PRESENTATIE RECEPTIE

WWW.RESIDENCERHENEN.NL | 0318-542 888 | INFO@RESIDENCERHENEN.NL

Inhoud

-
- 2 Lodewijk Napoleon formeert leger na Engelse invasie op Walcheren
 - 8 Hendrik Roodenburg, etser en schilder van Rhenen
 - 18 Het huis Angulus Ridet aan de Achterbergsestraatweg
 - 24 Rust en onrust aan de Cuneralaan
 - 26 De Elster Buitenwaarden
 - 32 Met de rug naar de twintigste eeuw
 - 36 De T-splitsing Rijksstraatweg-Ingenseveerweg te Elst in 1948
 - 38 Veel media-aandacht voor negen kraakpanden aan de Cuneralaan
 - 23|31 Nieuws
 - 46 Literatuursignalement
 - 48 Colofon

Lodewijk Napoleon formeert leger na Engelse invasie op Walcheren

Zoektocht naar elf manschappen kost Rhenen veel geld

Op 30 juli 1809 werd Zeeland onverwacht binnengevalen door een Engelse strijdmacht. De Britten, die met een korte onderbreking al vanaf 1792 in oorlog waren met Frankrijk, wilden Antwerpen innemen en daarmee de marine van keizer Napoleon treffen. Het koninkrijk Holland – geregeerd door Napoleons broer Lodewijk – moest als Franse vazalstaat meehelpen het Britse expeditieleger te verslaan. Een en ander had aanzienlijke financiële gevolgen voor Rhenen.

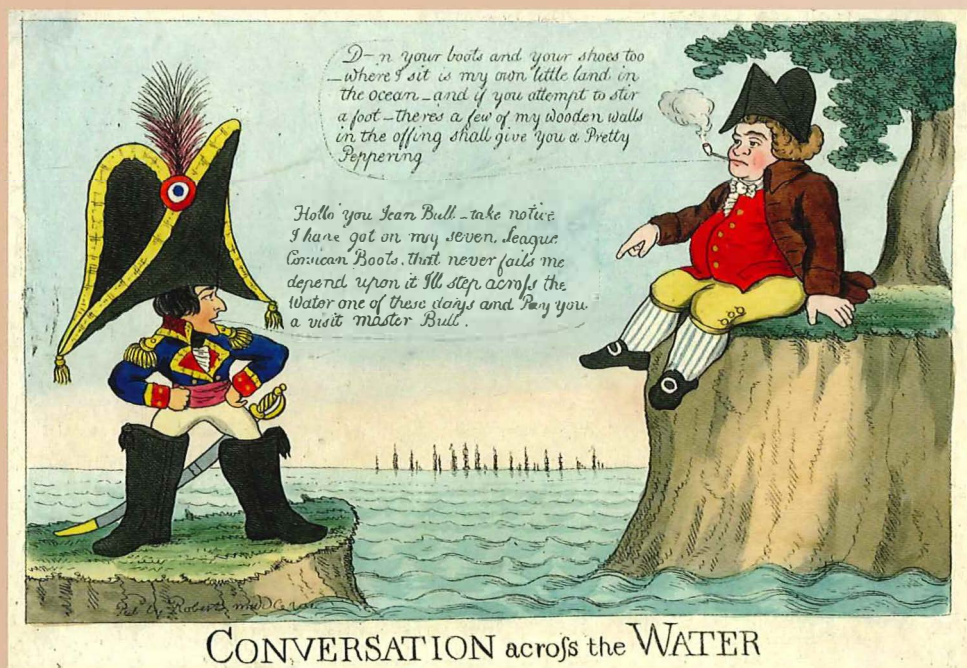
Internationale spanningen

Lodewijk Napoleon, onze eerste koning, beval tot het formen van twaalf bataljons vrijwilligers die ten strijde moesten trekken. Het gemeentebestuur van Rhenen peinsde er niet over om de eigen inwoners aan dit oorlogsavontuur te offeren en ging op zoek naar vrijwilligers, eerst in

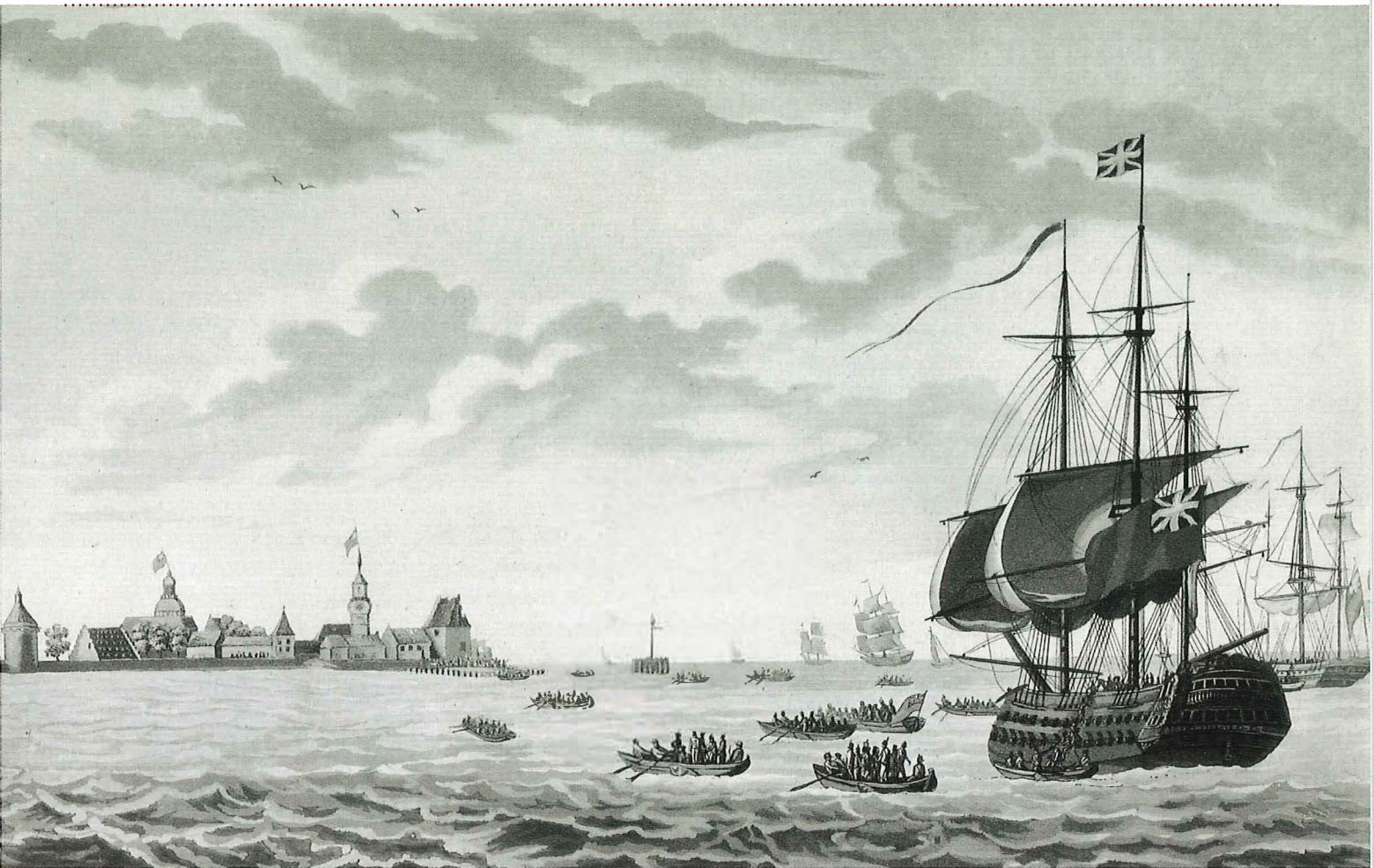
Arnhem, daarna in Utrecht. Het kostte Rhenen uiteindelijk f 1.654,15 voor elf manschappen – naar huidige koopkracht¹ omgerekend € 12.493,– – en dat terwijl de stad al aanhikte tegen een schuld van f 14.144,– waarover jaarlijks aan rente f 448,– betaald werd.

De Middelburgse burgemeester Jacob Schorer was met de hele familie op vakantie in Domburg toen hij op 28 juli 1809 vanaf de duinen een grote Engelse vloot zag aankomen, wel zestien schepen, zoals hij in zijn dagboek schreef. Schorer was een dag later nog veel verbaasder want dan zijn de masten niet meer te tellen.²

De Engelsen hadden in de maanden daarvoor zo'n 40.000 manschappen verzameld in de havens aan hun oostkust. Hun plan was om het eiland Cadzand – Zeeuws-Vlaanderen was toen nog niet één grote aaneengesloten polder – en Vlissingen op Walcheren te veroveren en daarmee

← Frankrijk en Engeland bestreden elkaar ook in politieke prenten. Napoleon dreigde met zijn grote Corsicaanse laarzen het kanaal over te steken. John Bull waarschuwde hem dat de houten punten van zijn schoenen hem zullen leren.

de toegang tot Antwerpen te blokkeren. Er waren geruchten dat keizer Napoleon daar een tiental oorlogsschepen liet bouwen om met zijn andere schepen uit Vlissingen en Boulogne-sur-Mer de Engelse verbindingen overzee te bedreigen. Het was niet de eerste keer dat Engeland nadacht over een invasie van Zeeland. Al in 1803, niet lang na het tekenen van de Vrede van Amiens in 1802, waren de spanningen tussen Londen en Parijs weer opgelopen en hadden men de oorlog herstart. Toch durfde men het toen niet aan, ook al niet vanwege de kosten.

Ook Napoleon had in 1803 zijn invasieplannen.³ Hij verzamelde zo'n 100.000 manschappen voor zijn Armée d'Angleterre en liet voor zijn Nationale Flottielje 2.000 boten bij elkaar timmeren. Napoleon kon zijn invasieplannen financieren uit de verkoop van zijn Amerikaanse kolonie Louisiana, wat hem 15 miljoen dollar had opgebracht. Uiteindelijk durfde ook de keizer niet over te gaan tot een invasie van Engeland en beval hij in 1805 zijn troepen richting het oosten te marcheren om de Oostenrijkers te ontmoedigen om weer de wapens op te nemen.

Toch dacht keizer Frans I van Oostenrijk in februari 1809 dat hij revanche kon nemen na de verschillende nederlagen die hij had geleden en de gebieden kon terugveroveren die hij had moeten afstaan. Hij hoopte op steun van de Britten, viel Beieren binnen en won de eerste veldslagen. Maar het tij keerde voor de Oostenrijkers en zij verloren de Slag bij Wagram in juli 1809. Terwijl Frans I en

↑ De landing van de Britten in Veere. Op 30 juli 1809 bombardeerden de Engelsen eerst de stad, waarna militairen in sloepen aan land werden gezet.

Napoleon een wapenstilstand tekenden gingen de Engelsen toch over tot de aanval en bezetten Walcheren om van de landzijde Vlissingen te belegeren en in te nemen.

De inval op Walcheren

Eind juli was het een drukte van belang op de Domburgse duinen. Een grote menigte keek met ontzag naar de honderden schepen die zich die nacht voor de Zeeuwse kust hadden verzameld. Door de harde zuidwestenwind was het niet mogelijk geweest op het eiland Cadzand te landen; ook Domburg moesten de Britten rechts laten liggen. De Engelse vloot telde bijna vijfhonderd transportschepen onder de hoede van veertig linieschepen en dertig fregatten, met daarbij nog negentig brikken en kanonneerboten. Het moet op de kijkers een ontzagwekkende indruk hebben gemaakt. Via een netwerk van seinposten bereikte het bericht van het verschijnen van de vloot voor de Zeeuwse kust diezelfde dag nog de minister van Oorlog, generaal Krayenhoff. Lodewijk Napoleon werd in Aken op de hoogte gesteld – via Amsterdam reisde hij spoorlags naar Zeeland – en ook Parijs ontving bericht.

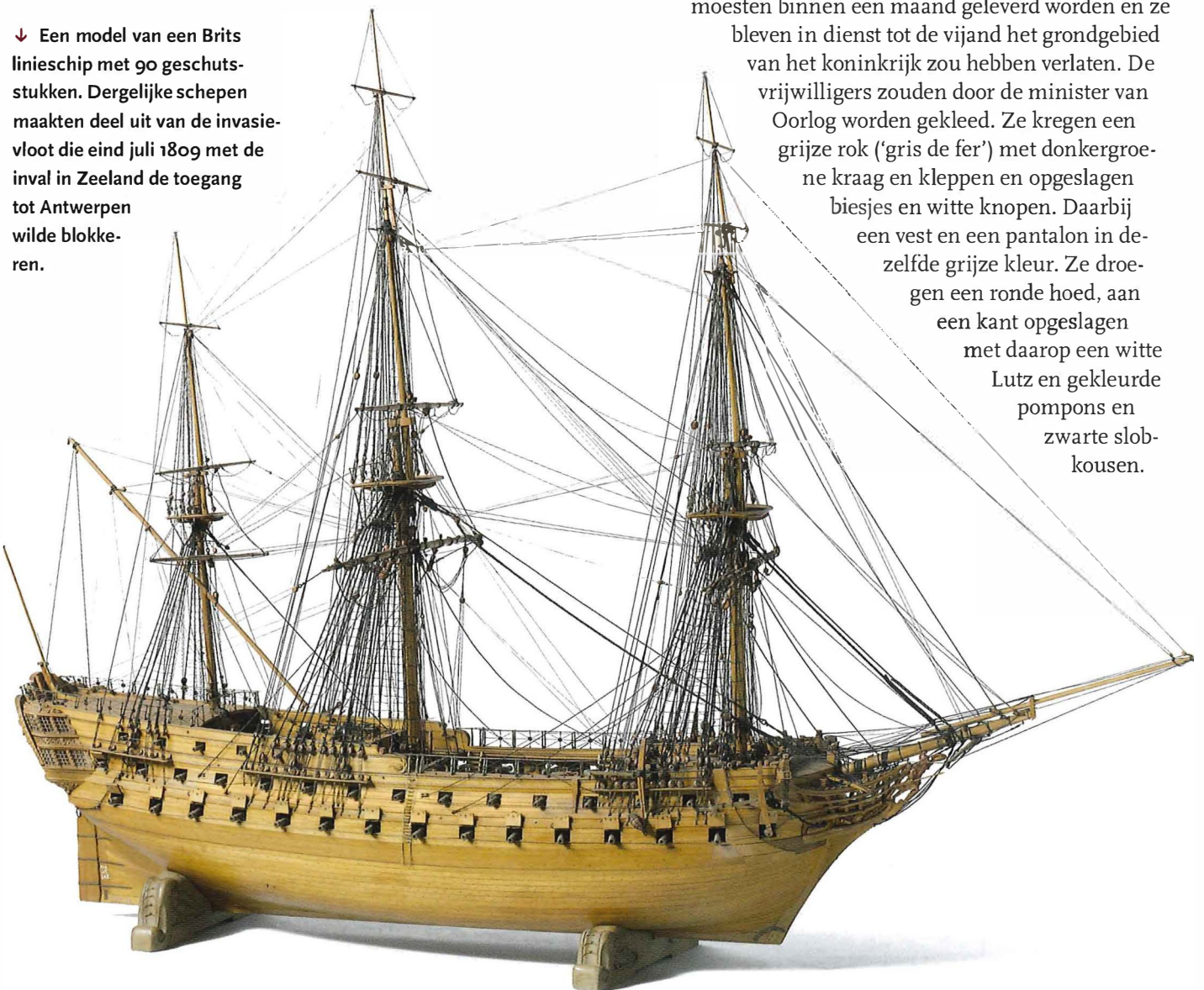
Op 30 juli 1809 's morgens verscheen voor de rede van Veere een deel van deze grote vloot. De Engelsen startten

onmiddellijk met bombarderen, terwijl elders infanterie aan land werd gezet. Binnen een etmaal gaf de bezetting van Veere zich over en Middelburg werd zonder een schot te lossen ingenomen, waarna het beleg van Vlissingen een aanvang nam. Middelburgs burgemeester Schorer noteerde in zijn dagboek op dinsdag 15 augustus: 'Men vernam al vroeg [...] dat de stad zig had overgegeven en het garnisoen krijgsgevangen was. Er passeerde wijders niets belangrijks dien dag en nagt'.

Twaalf bataljons vrijwilligers

Napoleon was woedend over het verlies van Vlissingen waarmee Antwerpen van de zee werd afgesloten. Zijn broer Lodewijk Napoleon in het koninkrijk Holland vreesde de toorn van zijn grote broer en niet ten onrechte. Napoleon had hem al een paar maal dringend opgedragen om 20.000 militairen voor de kustverdediging te werven en de landsverdediging op orde te brengen.⁴ Bijna alle reguliere Hollandse regimenten waren ver weg, in Spanje en in Duitsland. In Holland zelf beschikte Lodewijk Napoleon over wat garnizoens- en depottroepen. Hij had in 1806 geprobeerd

↓ Een model van een Brits linieschip met 90 geschutstukken. Dergelijke schepen maakten deel uit van de invasievloot die eind juli 1809 met de inval in Zeeland de toegang tot Antwerpen wilde blokkeren.

de Gewapende Burgerwachten om te vormen tot een nationaal leger waarbij iedere gemeente van meer dan 2.500 inwoners manschappen moest leveren.⁵ Rhenen was toen de dans ontsprongen omdat ze nog geen 2.000 inwoners telde. Vervolgens had hij in 1808 een Koninklijke Kweekschool voor weesjongens van 0 tot 16 jaar opgericht – waarvoor Rhenen twee jongens had afgeleverd in Den Haag – en de 16- tot 18-jarigen werden ondergebracht in het Legioen Vélites. In beide halfhartige pogingen was Lodewijk Napoleon gestuit op heftige tegenstand van zijn onderdanen. Maar nu een van zijn departementen binnen zijn koninkrijk werd aangevallen, moest hij wel ingrijpen.

Op 8 augustus 1809 beval hij de oprichting van twaalf bataljons vrijwilligers waarvoor hij op 20 augustus nadere bepalingen gaf vanuit zijn koninklijk paleis op de Dam te Amsterdam. Via de landdrosten kreeg iedere gemeente te horen dat ze voor iedere vijfhonderd zielen drie vrijwilligers moesten leveren. Iedere manschap kreeg van de overheid een premie van vier ducaten, met nog een extra bonus door de gemeente te bepalen en te betalen. Het had voor een gemeente geen zin om welk bezwaar ook in te dienen want er werd geen vrijstelling verleend. De vrijwilligers

moesten binnen een maand geleverd worden en ze bleven in dienst tot de vijand het grondgebied van het koninkrijk zou hebben verlaten. De vrijwilligers zouden door de minister van Oorlog worden gekleed. Ze kregen een grijze rok ('gris de fer') met donkergroene kraag en kleppen en opgeslagen biesjes en witte knopen. Daarbij een vest en een pantalon in dezelfde grijze kleur. Ze droegen een ronde hoed, aan een kant opgeslagen met daarop een witte Lutz en gekleurde pompons en zwarte slobkousen.

↑ Lodewijk Napoleon, broer van de Franse keizer, kreeg de opdracht snel een leger te formeren om de Engelsen te verdrijven uit Zeeland.

Reacties in Rhenen

Op de 23^e augustus stuurde de landdrost van het departement Utrecht een kopie van Lodewijks besluit naar Rhenen, met de opmerking dat hij het contingent manschappen voor Rhenen had bepaald op elf. Deze aspirant-soldaten moesten tussen de achttien en vijftig jaar oud zijn, en zonder lichamelijke gebreken die hen voor de dienst ongeschikt zouden maken. Later werd er nog aan toegevoegd dat ze minstens vijf voet en twee duim Rijnlandse maat moesten meten. Ze moesten zich melden in Utrecht bij de luitenant-kolonel Van Schellebeek. En zo, drieëntwintig dagen na de inval op Walcheren, drong de landdrost er bij het gemeentebestuur op aan, om geen tijd meer te verliezen om de bevelen van Zijne Majesteit uit te voeren!

Roelofs, de voorzitter van het gemeentebestuur, riep de raadsleden op de eerstvolgende normale vergaderdatum, maandag de 28^e augustus, bijeen om 's konings besluit en de brief van de landdrost te bespreken. Het is dan vier weken na de inval in Zeeland. De raadsleden Van Holst

↑ Keizer Napoleon zag met lede ogen dat zijn broer veel tijd nodig had om voldoende manschappen te werven voor het op orde brengen van de landsverdediging.

en Roghair werd verzocht de volgende dag naar Arnhem te gaan om te trachten daar elf vrijwilligers te vinden. Het gemeentebestuur had geen zin om eigen inwoners de oorlog in te sturen. Iedere vrijwilliger werd een premie van tweeënvijftig gulden toegezegd bovenop de rijkspremie. Wie een vrijwilliger zou aanbrengen zou tienenvijftig gulden ontvangen. Het kostte de heren in Arnhem 125 gulden om vier vrijwilligers te vinden die later in Utrecht werden afgekeurd.

De presmeester(?) en kamerbode Gerrit de Vries van de landdrost in Utrecht werd gevraagd of hij kon informeren of er in Utrecht gelegenheid was om manschappen te werven. Dit was een toevallig contact want De Vries meldde juist dezer dagen dat hij de door Rhenen naar Utrecht gezonden Jacob van Remmerden als kanonrijder bij het leger teruggestuurd had. Jacob had gedreigd te deserteren, reden waarom De Vries een ander, uit Woerden, voor hem in de plaats had aangenomen.

De toestand in het land was zodanig dat Lodewijk Napo-

← Nadat de Engelsen Veere en Mid-
delburg hadden ingenomen, werd
Vlissingen belegerd. De Engelsen
beschoten de stad vanaf de Nollédijk
daarbij ondersteund door het geschut
op hun schepen.

leon had besloten alle festiviteiten rond zijn geboortedag op maandag 4 september 1809 af te gelasten. Rhenen diende die dag van tien uur tot half twaalf een dank- en bedestond te houden ten gunste van Zijne Majesteit. Al het werk diende tijdens de kerkdienst gestopt te worden en alle winkels gesloten, terwijl vooraf de kerkklokken een half uur geluid moesten worden. De minister van Eeredienst beval alle besturen, van hoog tot laag, de kerkdienst bij te wonen 'om de plechtigheid luister bij te zetten'. De predikanten hadden hun aanwijzingen al ontvangen.

Moeizame werving

De druk op het gemeentebestuur om binnen een maand elf vrijwilligers te leveren nam toe nadat de eerste drie mannen, die op 30 augustus aan Van Schellebeek waren overgedragen, afgekeurd werden. Al eerder had Gerrit de Vries laten weten dat hij het bestuur niet van dienst kon zijn. Binnen Utrecht was onder de wervers veel concurrentie. De besturen van het platteland, die ook in de stad actief waren, boden hogere premies dan de stad Utrecht. Voorzitter Roelofs riep op donderdag 7 september een buitengewone raadsvergadering bijeen waarin het raadslid Menso werd verzocht naar Utrecht te gaan om met de luitenant-kolonel te overleggen of hij Rhenen kon adviseren. Menso kwam van een koude kermis thuis want Van Schellebeek bleek niet van zins om het bestuur ter wille te zijn en wees Menso de deur.

Het raadslid Menso had in Utrecht ook een ontmoeting met notaris Ph. C. Popp. Deze kende een zekere Hendrik de Neut, die van de werving van soldaten zijn beroep maakte. Menso maakte met De Neut de afspraak om voor

140 gulden de man de elf manschappen te werven. Zou De Neut mannen werven die later werden afgekeurd was de schadepost voor hem. Op zaterdag 9 september ging de gemeenteraad akkoord met deze afspraak.

Meteen al ging notaris Popp in zijn enthousiasme voor Rhenen manschappen te zoeken zelf de mist in toen hij toevallig op straat twee man tegenkwam die voor tien ducaten wel dienst wilden nemen. Ze konden helaas pas 's maandags gekeurd worden; dus hij was verplicht ze het weekend onder te brengen in een herberg waarvoor hij ze ieder een gulden gaf. 's Maandags waren de vogels gevlogen. Een week later rapporteerde Popp dat De Neut inmiddels al zeven man had afgeleverd bij Van Schellebeek en hij vertrouwde op de spoedige levering van de overige vier. Hij meldde nog dat hij ook voor andere besturen liet werven maar tegen honderdtwintig gulden per man en daarvoor was nog niemand aangenomen!

“Raadsleden, en later ingehuurde ronselaars, werd gevraagd tegen betaling manschappen te werven. Het gemeentebestuur had geen zin om eigen inwoners de oorlog in te sturen”

Inmiddels had Rhenen van de landdrost te horen gekregen dat, ter tegemoetkoming van de gemeentebesturen, de vóór 30 augustus geleverde maar afgekeurde manschappen mochten worden meegeteld bij het contingent te leveren manschappen. Het bestuur vroeg Popp de werving onmiddellijk te stoppen, want met de ontslagen Jacob van Remerden en de drie afgekeurden, had Rhenen nu voldaan aan zijn plicht om elf mannen te leveren. Helaas, De Neut wilde wel meewerken maar dat kostte Rhenen dan tweehonderd gulden en daar ging Popp niet in mee. Popp kon de laatste drie mannen immers niet aanbieden aan een ander bestuur omdat de datum van 20 september, de dag waarop de contingenten geleverd moesten zijn, voorbij was. Rhenen kreeg van Popp een kopielijst met elf namen, geboorteplaatsen en leeftijden van de vrijwilligers en het verzoek

← Ook Vlissingen moest zich gewonnen geven en werd ingenomen door Engelse infanteristen. Inmiddels had het gemeentebestuur in Rhenen vernomen dat zij elf manschappen moest leveren aan het leger dat deze bezettingsmacht moest gaan verdrijven.

↑ In Utrecht werd een beroep gedaan op notaris Popp. Hij ging namens het gemeentebestuur van Rhenen op zoek naar manschappen die tegen betaling dienst wilden nemen in het leger dat Zeeland moest heroveren op de Engelsen.

om betaling van 1.425 gulden, plus 25 gulden aan kosten die Popp had gemaakt. Menso bracht hem het bedrag op 23 oktober.

De afwikkeling

Wat inmiddels tot Rhenen zal zijn doorgedrongen was dat de inval van de Engelsen op Walcheren op een complete

mislukking was uitgelopen. Walcheren was bij de Fransen al berucht om de zogenaamde Zeeuwse koorts, een soort van malaria. Daar werden nu ook de Engelsen het slachtoffer van. Binnen een maand was de helft van de Engelsen niet in staat dienst te doen of was overleden.⁶

De dreiging van de Britten was begin september in feite voorbij, maar Rhenen keek tegen een schadepost aan van f 1.549,17 aan wervingskosten. Inclusief bijkomende kosten kwam het totaal op f 1.654,15. Dit is inclusief de kosten van de eerste afgekeurde vrijwilligers en de invorderingskosten van de omslag in Rhenen. Een grote last voor een gemeente die al een grote schuld had waarover ieder jaar bijna 450 gulden rente betaald moest worden. Het bestuur had vernomen dat de landdrost voor de financiën van zijn departement naar Parijs zou gaan en hoopte dat hij erin zou slagen verlichting te krijgen van de financiële zorgen van onder andere Rhenen.

Op 9 september 1809 had het gemeentebestuur het besluit genomen om de kosten niet uit de stadskas te betalen, maar om te slaan over alle ingezetenen. De berekening van de omslag bracht veertig gulden meer op dan de kosten, maar het bestuur hield er rekening mee dat er oninbare posten zouden zijn. En die waren er inderdaad; circa 32 gulden werd afgeschreven vanwege de armoede van vele inwoners. Tot 4 september 1810 moest deurwaarder J.H. van Kooten achter de betalingen aan.

De inval in Zeeland en het, in de ogen van Napoleon, trage en onkundige optreden van Lodewijk Napoleon had grote gevolgen voor ons land en zijn inwoners. Walcheren werd door de Fransen heroverd – het laatste Britse schip vertrok met Kerstmis 1809 – waarna Napoleon Zeeland, Brabant en het zuidelijk deel van Gelderland afscheidde van het koninkrijk van zijn broer.⁷ Een jaar later dwong hij Lodewijk Napoleon tot aftreden en verklaarde hij Holland tot provincie van zijn keizerrijk. Vervolgens voerde hij met harde hand de dienstplicht in.

Verantwoording

Bronnen

Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede, Oud Archief Rhenen T 152:

Inv.nr. 443: Minuten van resolutiën van de vroedschap, de municipaliteit, den raad, het gemeentebestuur. Met bijlagen, 1809-1810

Inv.nr. 463: Publicatiën van het gewestelijk, departementaal of landsbestuur, 1809-1813

Inv.nr. 499: Stukken betreffende de levering door de stad Rhenen van elf manschappen vrijwilligers als hun contingent ingevolge de aanschrijving van den landdrost van Utrecht van 23 augustus 1809, 1809-1810

Inv.nr. 500: Stukken vermeldende de gegevens betreffende de onkosten, veroorzaakt door

de in 1809 door Z.M. den koning van Holland bevolen aanwerving van vrijwilligers, 1811

Noten

- 1 Volgens het rekenmodel van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)
- 2 De Beunje en Krabben (2016), 13 en verder
- 3 De Vries (2019)
- 4 De Beunje en Krabben (2016), 13 en verder
- 5 Van Hattem, Pool en Willemsen (2005), 41
- 6 De Beunje en Krabben (2016), 9
- 7 Joor (2000), 265-266

Literatuur

Beunje, R. de, en Anja Krabben (2016), *Napoleon*

in NL. In het voetspoor van de keizer, Zutphen Hattem, M. van, M. Pool en M. Willemsen (2005), *Voor Napoleon. Hollanders in oorlogstijd, 1792-1815*, Bussum

Joor, J. (2000), *De adelaar en het lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de inlijving bij het Franse keizerrijk (1806-1813)*, Amsterdam

Vries, B. de (2019), 'Lastige bureu. Mislukte boycot', in: *Historisch Nieuwsblad*, februari nr 2, 21-28

Over de auteur

Willem H. (Pim) Strous is erelid van de HVOOR en publiceert sinds 1991 over de geschiedenis van Rhenen.

HENK DEYS

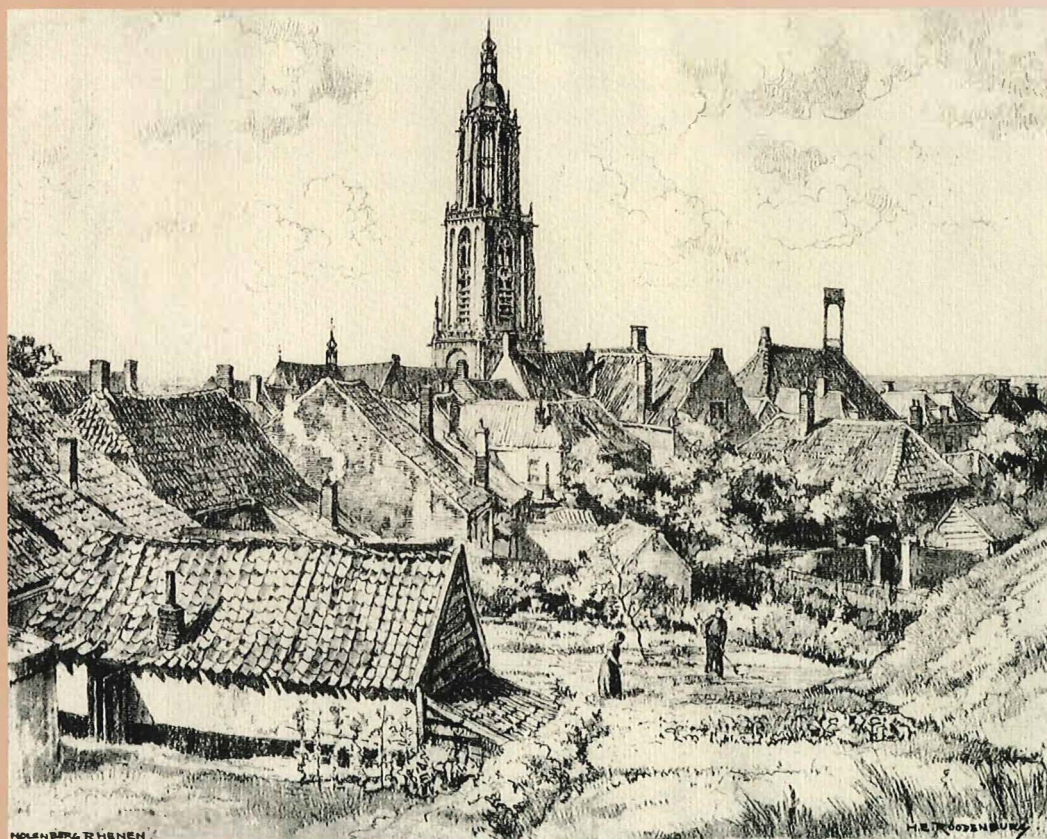
Hendrik Roodenburg, etser en schilder van Rhenen

Zijn ontmoetingen in Rhenen met andere kunstenaars

Hendrikus Elias Roodenburg (1895-1987) was een kunstschilder, tekenaar en etser uit Den Haag, die vooral bekend werd vanwege zijn topografische werk. De kunstenaar etste en schilderde ook vele stadsgezichten en landschappen in Rhenen. Hij kwam hier graag, niet in de laatste plaats omdat er zo veel mooie plekjes waren. Hij kon dan bij zijn grootouders, de familie De Bode, blijven logeren terwijl hij tekeningen, aquarellen en etsen maakte van Rhenen en zijn omgeving.¹

Jeugd in Den Haag en Rhenen

Hendrik Roodenburg werd op 23 juli 1895 in Den Haag geboren als zoon van Theodorus Johannes Roodenburg en Everdina Hendrika de Bode (geboren Rhenen 1869). Door zijn vader aangemoedigd ontdekte Hendrik dat hij interesse had in tekenen; dit deed hij niet onverdienstelijk. Op school waren er in de bibliotheek ingebonden jaargangen van *Voor 't Jonge Volkje*, een jeugdtijdschrift onder redactie van P. Louwerse, dat destijds werd uitgegeven door P. van Belkum in Zutphen. De bekende kinderboekenschrijver en -redacteur J. Stamperius werkte eraan mee. Er stonden in dit tijdschrift

→ Hendrik Roodenburg aan het werk, kijkend over de Nederrijn.

← Vanaf de Molenberg.

veel reproducties van schilderijen van de Haagse School, zoals van Louis Apol (1850-1936) en Jozef Israëls (1824-1911). Hendrik nam de bladen mee naar huis en ging ze natekenen, met krijt en ander materiaal. Het waren zwart-witproducties; Roodenburg hoefde ze dus niet te kleuren.

Hendrik ging ieder jaar naar zijn grootouders Adrianus de Bode en Klasina Aaltruijda Engelbergh in Rhenen. Zij woonden in de Hofsteeg en bezaten aan de Bontekoe een stal met paarden. Daar dreven ze een transportbedrijfje mee. Hij zat in Rhenen vaak buiten te tekenen, in juli op de Nieuwe Veenendaalseweg en aan de Rijn, en bij Remmerden, leuke riviergezichtenjes. Hij ging dus al gauw zelf tekenen in plaats van natekenen, meestal buiten, in potlood, krijt en waterverf. Olieverf kwam pas later.

Van krullenjongen tot kunstenaar

Toen brak de tijd aan om te beslissen wat hij verder moest gaan doen. Vader zat in het grafisch bedrijf, een boekdrukkerij. Een kennis die bij hen thuis kwam, adviseerde het etsdrukkersvak, werken in een etsdrukkerij. In Den Haag was er Mouton, een firma met een goede naam die onder meer etsen drukte van bekende kunstenaars als Willem Witsen (1860-1923) en Marius Bauer (1867-1932). Roodenburg kon bij drukkerij Mouton komen en hij begon er in het vak als krullenjongen. Hij moest zwarte vlekjes van het papier wegwissen en papier klaarleggen voor de volgende dag. Langs die weg leerde hij de echte kunstenaars kennen die hun werk drukten bij Mouton.

↑ Pont bij Rhenen.

Roodenburg werd later opgeleid door de schilder en graficus Charles Louis Philippe Zilcken (1857-1930), een bekende kunstenaar in die tijd. Deze had eens een spoedklus en Roodenburg bracht dit werk toen bij hem langs. Bij die gelegenheid liet Roodenburg wat eigen werk zien. Het is hem zelf later ook vaak overkomen dat jonge kunstenaars hem werk lieten zien. Zilcken reageerde enthousiast en bezocht later zelfs Roodenburgs vader. Vader heeft nooit

← Markt Rhenen, 1916.

bezwaar gehad dat zijn zoon zich ontwikkelde als graficus en kunstenaar, als de jonge Hendrik later maar op eigen benen kon staan. Een eigen etsdrukkerij was het aanvankelijke idee. De relaties met bekende mensen bestonden al, maar het is nooit zo ver gekomen dat hij zich als etsdrukker zou vestigen. In elk geval is het goed gelopen na die drie jaar les bij Zilcken.

Op achttienjarige leeftijd bezat Roodenburg al een verzameling van zo'n twintig etsjes van briefkaartformaat of iets groter. Zilcken was een bekende naam en er kwamen dan ook mensen uit de kunstwereld langs, onder anderen J.C. Schüller (1871-1915), een kunsthandelaar – tevens schilder, tekenaar en etser – aan het Plein in Den Haag. Deze zag wel wat in Roodenburgs etsjes. Hij was een bijzondere man, die er oog voor had om jongelui te helpen; niet om geld te verdienen maar omdat hij het belangrijk vond jonge kunstenaars te ondersteunen. Zo ging het ook met de etsjes van Roodenburg. Binnen een week had Schüller al vijf series van zo'n twintig etsjes verkocht voor bij elkaar wel meer dan 150 gulden; dat was in 1909. Via Schüller ontstonden ook andere relaties.

↓ Markt Rhenen, 1916.

Tekenen en schilderen in Rhenen

Roodenburg heeft betere en mindere tijden meegemaakt, maar hij kon van zijn werk leven. Hij schilderde voornamelijk landschappen en stadsgezichten. Zijn tweede etsje was een riviergezicht bij Rhenen. Aanvankelijk werkte hij op zink, maar later uitsluitend op koper. In het begin maakte Roodenburg zijn etsjes buiten, ter plaatse. Zo ook de ets van het Jodenbergje in Rhenen die hij in 1913 maakte.²

Hij kwam vanaf circa 1910 veel in Rhenen, in juni en dan ging hij in augustus of september weer terug naar Den Haag. Later, rond 1915-1917, verbleef hij hier van mei tot oktober en logeerde hij bij zijn grootouders die inmiddels verhuisd waren van de Hofsteeg naar de Oude Veenendaalseweg 2. Doordat Roodenburg veel in en om Rhenen op pad was en er ook boodschappen deed, kreeg hij geleidelijk bekendheid bij de bevolking. In het tijdschrift *Panorama* werden in die tijd kunstenaars besproken en L. Levisson, een van de oprichters van het blad, wijdde in 1916 een artikel aan de jonge kunstenaar. Dat baarde opzien in Rhenen en men zei toen 'tsjongejonge, dat is dat joch van De Bode'. Hij werd nu gezien als 'de Schilder'.

Ontmoetingen met kunstenaars

In Rhenen ontmoette Roodenburg andere kunstenaars, die in die tijd veel in de stad kwamen. J.A. Zandleven (1868-

↓ Op de Vogelenzang, Rhenen, 1914.

↑ Onderlangs de Grebbeberg.

1923) heeft hij in ieder geval bewust meegemaakt. Deze woonde in de Herenstraat, het huis met de stoep, schuin tegenover de Koningstraat. Zijn werk was nogal in trek. Bij hem in huis woonde Jan Carbaat (1866-1925), een bescheiden man die vaak zat te tekenen. Ook kwamen Co Breman (1865-1938), de opkomende schilder David Schulman (1881-1966) en de later bekende Hendrik Jan Wolter (1873-1952) naar Rhenen. Wolter heeft een tijdje in Rhenen bij B. van

↓ Plantage bij Elst (Utrecht), 1913.

Altena in hotel De Koning van Denemarken gewoond; Schulman was met 'een Rhenens meisje' getrouwd, Maria Cornelia le Cavelier. Wolter was vanaf 1923 professor aan de Akademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Omstreeks 1917-1918 werkte ook S. Nic. Bastert (1854-1939) in Rhenen. Hij schilderde een groot gezicht op de stad. Roodenburg heeft nog samen met hem zitten schilderen: Rhenen vanaf de overzijde. Met hem kwam ook Derk Wiggers (1866-1933), de schilder van Betuwe- en heuvelgezichten. Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915), die de Veerpont heeft geschilderd, heeft hij maar kort meegemaakt, maar Roodenburg heeft hem in het begin van zijn Rhenense bezoeken nog voor het raam bezig gezien in het herenhuis op de hoek in de Molenstraat, waar hij zijn atelier had.³

Omstreeks 1920 kwam de genoemde prof. Wolter nog wel werken, en ook Frans Hogerwaard (1882-1921) maakte er werk aan deze en gene zijde van de Rijn. Germ de Jong (1886-1967), toen nog een opkomend artiest die woonde boven kapper Van Doorn, maakte een serie litho's van Rhenen. Grafisch werk werd ook gemaakt door W.O.J. Nieuwenkamp (1874-1950), Anton Pieck (1895-1987) en W. van Leusden (1886-1974), in hoofdzaak van de Cuneratoren. Sommige kunstenaars, zoals Bastert en Wiggers, kende Roodenburg wat beter, en hij keek uiteraard ook geïnteresseerd naar hun werk. Hij heeft er veel van geleerd. Het waren per slot ervaren schilders die al heel wat jaren de kwast hanteerden. Soms zaten ze naast elkaar hetzelfde onderwerp te schilderen.

Iets later, rond de jaren 1917-1919 was beeldend kunstenaar en tekenleraar W.B. Tholen (1860-1931) een tijdje in

Rhenen.⁴ Zijn eerste vrouw lag in Heelsum in een kliniek, zeer langdurig, wel enige maanden. Tholen zat toen, evenals andere kunstenaars bij Van Altena in De Koning van Denemarken, en bezocht zijn vrouw met de tram, twee keer per week. Dat heeft maanden geduurd, en in die tijd heeft hij enkele grote schilderijen gemaakt, onder andere een gezicht vanaf de Molenberg op de stad en de toren. De Molenberg was een van zijn favoriete schilderplekken. Ook zat hij graag op het Kerkplein om de Cunerakerk te schilderen. Zijn werkomgeving was eigenlijk meer aan de Zuiderzee, onder meer in Volendam en Enkhuizen, daar zaten zijn vrienden. Tholen had ook zelf een schuit. Na het overlijden van zijn vrouw in 1918 is hij getrouwd met schrijfster Lita de Ranitz. Voor Roodenburg was Tholen één van de belangrijkste Nederlandse schilders.

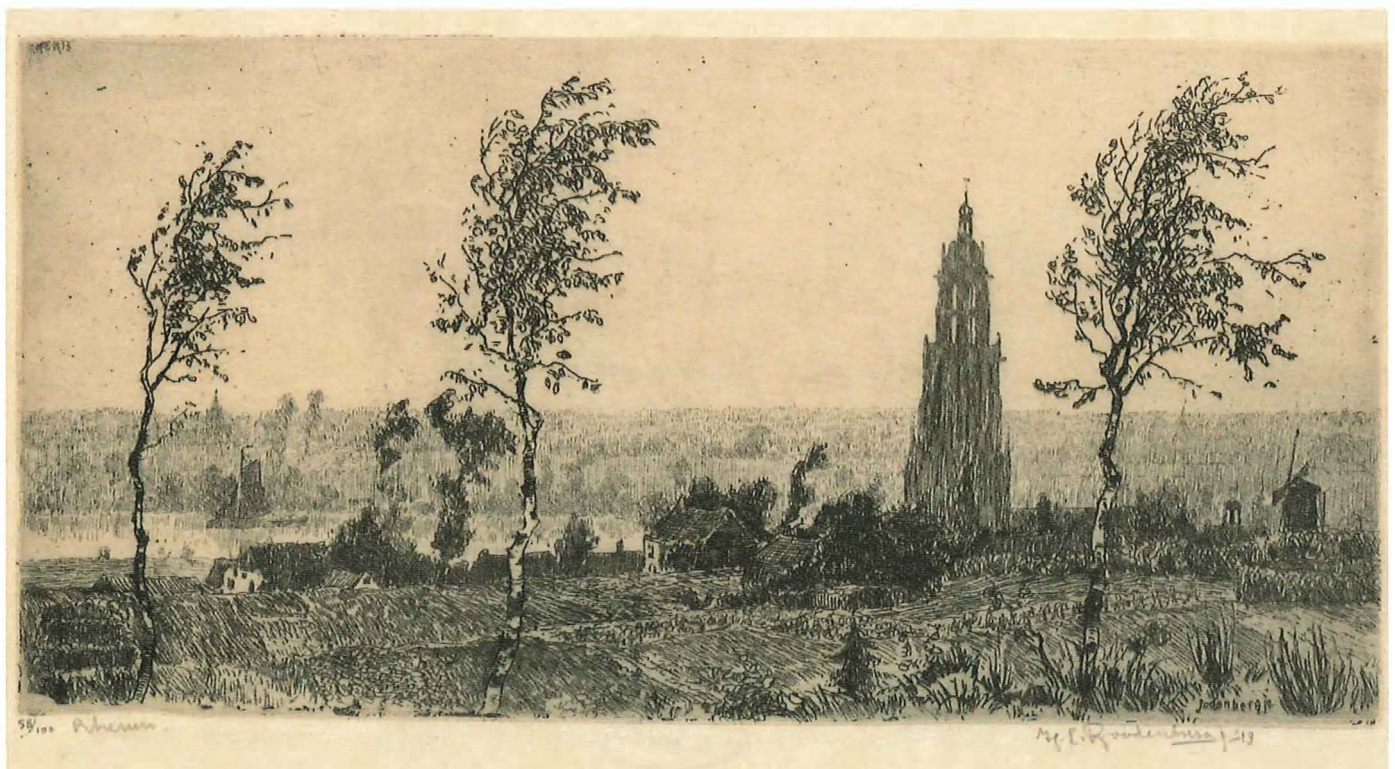
Roodenburg zelf schilderde overal, had geen geliefde plekjes, maar hij heeft wel veel getekend aan de overkant van de Rijn, waarbij hij dan met de veerpont van Janus Onink overstak. Van de grote ets van de overkant zijn 115 drukken gemaakt, vijftien op speciaal rijstpapier, en honderd gewoon. Die ets is in 1916 buiten ter plaatse gemaakt op een zinkplaat.⁵ Van zijn leermeester Zilcken mocht hij niet te veel etsen maken, want hij moest leren tekenen. Roodenburg zat ook vaak op het Wallekje in Rhenen, zoals de Doelenwal genoemd werd, waar hij regelmatig werkte. Hij was er eens bezig de toren en de schuurtjes ervoor te tekenen (later als kleurets gemaakt ten bate van het fonds voor het herstel van de Cunerakerk na de brand van 1934), toen er een oude meneer kwam aanlopen, zoals zo veel gebeurde. Hij keek zo'n tijdje en zei toen 'Je bent zeker gebo-

ren in juli of begin augustus, dus een Leeuw. Ja, dat is een tijd waarin veel kunstenaars geboren zijn.' Die 'oude meneer' was Elias Stark.

De meeste kunstenaars die Roodenburg in Rhenen ontmoette, waren geen mensen die uit de stad kwamen. Roodenburg is lang bevriend geweest met tekenaar Jo Spier, vanaf zijn achttiende jaar tot aan het overlijden van Spier in 1978. Ook Anton Pieck kende hij goed. Hierover vertelt de schilder: 'We hebben allebei zo'n zelfde soort leven gehad, want hij heeft zich om zo te zeggen niet veel aangetrokken van wat om hem heen gebeurde, van allerlei -ismen en theorieën en ideologieën, en dat heb ik ook niet gedaan. Ik ben ook altijd mijn weg gegaan en ik heb ook het futurisme en 't dadaïsme en kubisme zien komen en gaan. Ik had er geen behoefte aan om mee te doen.' Hij voelde zich het meest aangetrokken tot het naturalisme: 'Het kan me niet schelen in welke uitvoering, of 't nu heel pietepouterig is of met de grote streep.' Toch had hij waardering voor Karel Appel, niet voor de mode om hem heen, maar de schilder zelf vond hij een heel belangrijk man, zo knap in zijn kleurgebruik.

Een andere tijdgenoot die Roodenburg kende en waardeerde was Jan Sluijters, 'een uiterst knap schilder'. Een van de belangrijkste fasen uit diens werk vond Roodenburg de periode waarin Sluijters baby's tekende en aquarelleerde, zoals zijn eigen kinderen, maar toen was hij zelf nog in opkomst, zo'n jaar of 35 à 40 oud. Roodenburg heeft Willy Sluiter uit Laren veel beter gekend, vooral via de Pulchri Studio in Den Haag.

↓ Rhenen vanaf het Jodenbergje, 1913.

← De Rijksstraatweg in Elst.

Het eerste contact met de uit Rhenen afkomstige Elias Stark (1849-1933) was in 1915 of 1916. Stark logeerde bij Boodt in de Herenstraat. Roodenburg wist van hem; vader Cornelis Elias Stark was apotheker in Rhenen geweest. Hij had een fabriekje voor tandpasta, Stark tandpasta, in Den Haag. Hij etste zelf ook.⁶ Zijn werk werd verkocht in de kunsthandel en hij had goede relaties in Engeland. Roodenburg wist toen al van de drie schilderijen van de stadspoorten, in 1893 door Elias Stark geschilderd. Er was in het verleden iemand in Rhenen, een amateur, die gekleurde

schetsjes had gemaakt van de drie poorten.⁷ Stark heeft de schilderijen aan de hand van deze tekeningetjes gemaakt.⁸

Contacten met Rhenenaren

Verschillende inwoners, vooral notabelen, kochten werk van Roodenburg. Tot die kopers behoorden onder anderen burgemeester jhr. G.J.A. Schimmelpenninck en dokter William Waller. Ook notaris J.A. van Iterson kocht etsen van hem en hij heeft zelfs enkele olieverfschilderijen laten maken van zijn bezit rondom Rhenen. Een van de eersten die

← Ingensche Veer, Elst (Utrecht), 1915.

in de jaren 1915-1916 van de opkomende schilder en etser kochten, was gemeentesecretaris Houtman. Roodenburg kreeg toen in het kleine, stille stadje veel belangstelling. Houtman kende Roodenburg al wat eerder; zijn vrouw kwam bij een tante van de kunstenaar. De gemeentesecretaris was afkomstig uit Weesp en was zeer cultureel ingesteld. Een ets van de Markt in Rhenen is op voorspraak van Houtman aangeboden aan het gemeentebestuur. Houtman had het kladje voor de 'aanbiedingsbrief' opgesteld.

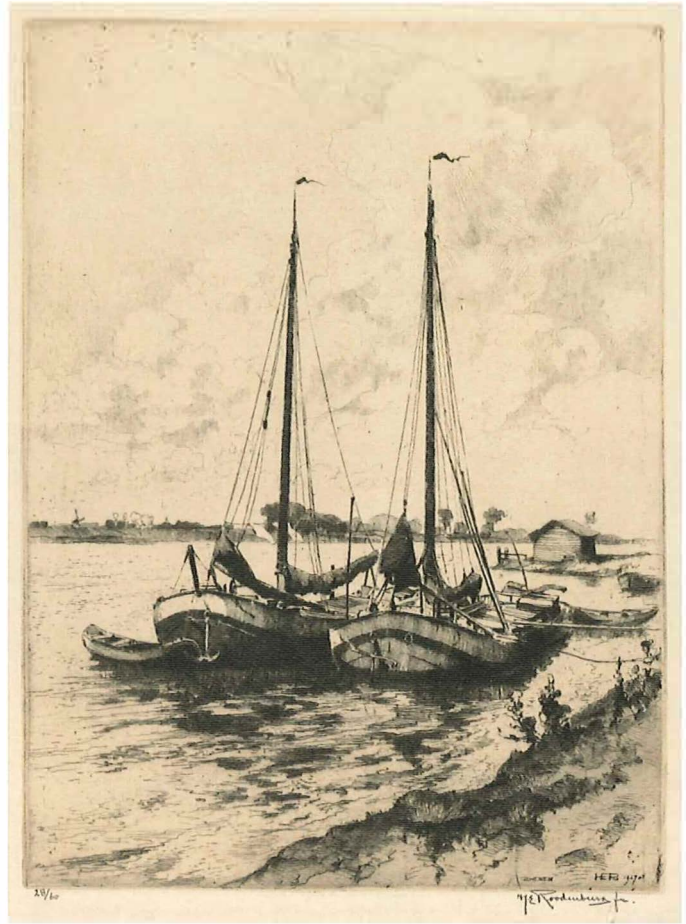
“Er is geen plaats waar de etsen en schilder Hendrik Roodenburg zo veel heeft gewerkt als in Rhenen. Als er ergens een muurtje of schoorsteen veranderd was, dan zag hij dat, zo goed kende hij de vele plekken waar hij jaren achter elkaar kwam”

In 1905 kwam de arts Hubert Adriaan Veltman (1874-1956) voor twee maanden in Rhenen te wonen, vermoedelijk als kandidaat voor de opvolging van de arts Nomdo Reijnders. Dit is niet doorgestaan, Waller werd de opvolger, maar Veltman vond in Rhenen wel zijn echtgenote, Nel Ramspek. Veltman was ook röntgenoloog (in Heerlen) en kon goed omgaan met glasplatenfotografie. Hij heeft rond 1917, mogelijk samen met zwager Bertram Ramspek, zo'n dertig nu nog bestaande glasplaatopnamen van het oude Rhenen gemaakt.⁹ Veltman vestigde zich in Ooststellingwerf en kort daarna in Frederiksoord. Hij was een vaderlijke vriend voor Roodenburg en deze is dankzij hem ook gaan fotograferen. Een andere belangrijke fotograaf van Rhenen was volgens Roodenburg G.J.L. de Suijck (1872-1925). Hij was van oorsprong een Belg, zijn vader was consul van België in Batavia. Zoonlief Guillaume trouwde met de Rhenense Jacoba van Wijngaarden. Ook Th. van de Waal was een belangrijk 'stadsfotograaf'.¹⁰

Na de Rhenense periode

In 1921 ging Roodenburg samen met de schilder en etser Karel van Eck (1889-1965) op reis. Ze trokken langs de Rijn door Duitsland en Zwitserland naar Italië, zoals generaties kunstenaars dit al hadden gedaan. Hun belangstelling ging uit naar de karakteristieke Noord-Italiaanse steden, van Genua tot Venetië, met Florence als zuidelijkste punt. In de jaren twintig keerde hij nog enige malen naar Zwitserland terug, eerst met Van Eck en later met zijn vrouw Joh. Ook in de jaren dertig reisden zij veel, naar België, Frankrijk en Duitsland.¹¹

Roodenburg trouwde in 1925 en daarna kwam hij niet zo veel meer in Rhenen. Hij woonde sindsdien in Wassenaar en heeft altijd goed van zijn werk kunnen leven. Er zijn ook slechtere tijden geweest, maar hij heeft in de crisistijd toch wel verkocht. De slechtste jaren waren 1937, 1938 en 1939. Hij heeft veel in opdracht gewerkt, onder andere een kalen-

↑ Schuiten aan de Rijn, 1927.

der voor Reesink en Co. in Deventer, vanaf 1931 zeker wel 25 jaar, ook in de oorlog, met uitzondering van één jaar. Na de oorlog is dat enige tijd gestopt in verband met bezuinigingen, tot grote ontevredenheid van veel afnemers die stapels brieven hebben geschreven. Vanaf 1949-1961 maakte hij veel tekeningen, zowel binnen- als buitenshuis, in opdracht van bedrijven. Roodenburg somt er enkele op: de Kempensche Zinkmaatschappij in Budel, Hoogovens in IJmuiden, de Staatsmijnen (DSM) en de Oranje-Nassaumijnen in Limburg, en Shell in Pernis. Met deze opdrachten van grote bedrijven richtte hij zich op een geheel ander genre: industriële landschappen en havengezichten, met rokende schoorstenen en schepen in aanbouw. Hij maakte ook wel ontwerpen voor diploma's en andere documenten. Maar er waren jaren dat er geen enkele nieuwe ets kwam, uitsluitend olieverven. Voor Nutricia voorzag hij een koffie- en ontbijtservies van gezichten op Amsterdamse grachtenpanden.

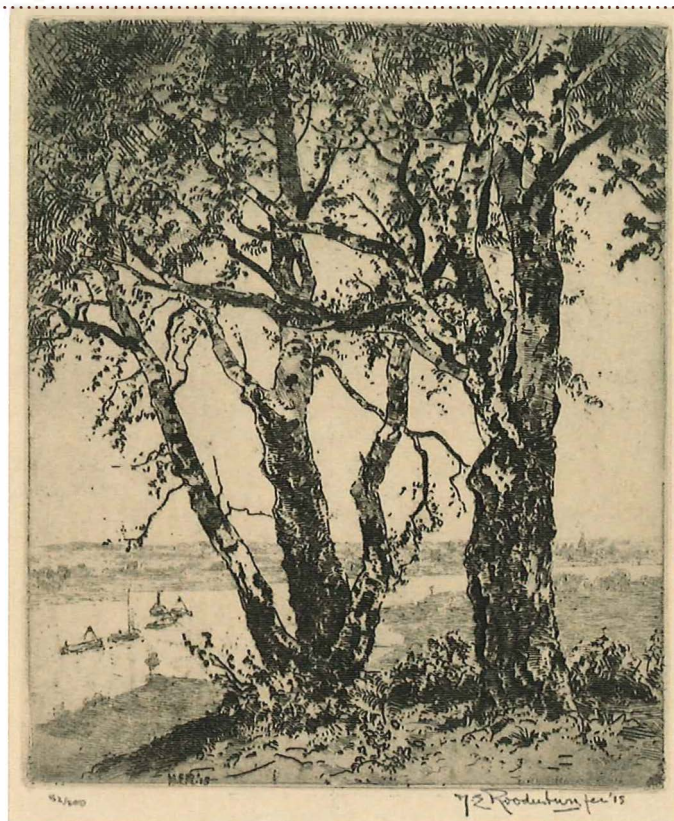
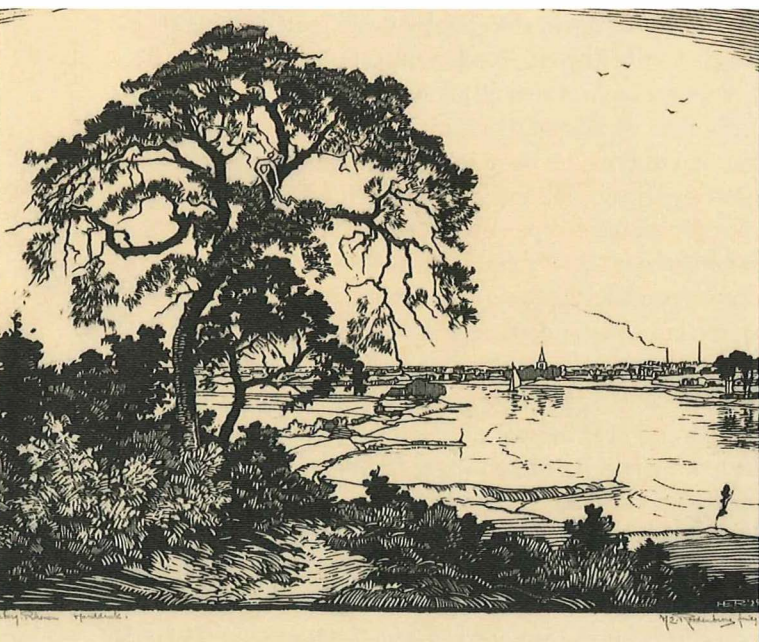
Toen hij in 1982 voor deze bijdrage werd geïnterviewd, etste Roodenburg niet meer, maar vervaardigde hij nog wel afdrukken van bestaande platen. In totaal heeft Roodenburg wel zo'n zeshonderd verschillende etsen gemaakt. Ook maakte hij kleuretsen, waar veel belangstelling voor was, en zo nu en dan nog een aquarel. Roodenburg gebruikte nog steeds zijn oude voorraad Van Gelder-papier. Hij vond

↑ Boom bij Rhenen, 1913.

het overigens een getob 'tegenwoordig' met de materialen die hij vroeger altijd gebruikte, maar later niet meer te krijgen waren, of van kwaliteit waren veranderd. Hij noemde het gaas, waar je overtollige verf mee wegveegt. Eerst kwam dit uit Nijverdal, later weer ergens anders vandaan en ten slotte hoorde je 'we maken het niet meer'. Dit gold ook voor de verf.

↓ Grebbeberg, Rhenen, 1929.

↑ Op de Vogelenzang bij Rhenen, 1915.

Maatschappelijke betrokkenheid

Ook op maatschappelijk gebied heeft Roodenburg zijn steentje bijgedragen. Reeds in 1917 werd hij, na ballotage, werkend lid van de kunstenaarsvereniging Pulchri Studio in Den Haag en enkele jaren later ook van Arti et Amicitiae in Amsterdam. Van 1946 tot 1953 was hij penningmeester in het bestuur van Pulchri. Hij is ook nauw betrokken geweest bij de sociale kant van de kunstenaarswereld. Hij was bijvoorbeeld 21 jaar lid van het dagelijks bestuur van het Voorzieningsfonds voor Kunstenaars, destijds door W. Drees benoemd. Hij was tevens adviserend lid van het Materiaalvoorzieningsfonds. In 1982 werd hem een overzichtstentoonstelling aangeboden door het bestuur van Pulchri Studio, omdat hij toen 65 jaar werkend lid was, een grote zeldzaamheid.

Roodenburg heeft in 1979 een groot deel van zijn eigen Rhenense collectie aan Rhenen afgestaan omdat Rhenen 'een speciaal plekje' in zijn hart innam. Hij heeft, zoals hij vertelde, altijd de beste herinneringen aan Rhenen gehad en heeft er in de eerste jaren van zijn werkzame leven als etser veel tijd doorgebracht. Er was geen plaats waar hij zo veel heeft gewerkt als in Rhenen. 'Als er ergens een muurtje of schoorsteen veranderd was, dan zag ik het nog, al was ik er een half jaar niet geweest'. Toen het oude raadhuis weer zou worden opgeknapt en hij van die plannen hoorde, is bij hem het idee opgekomen 'maar eens heel wat aan Rhenen te geven'. Hij heeft toen uit allerlei perioden werk bij elkaar gezocht. De geschonken etsen en aquarellen werden verspreid over verschillende plekken in het oude raadhuis en het gemeentekantoor.¹²

↑ 't veer bij Rhenen, 1917.

Hij was een van de belangrijkste kunstenaars die in het begin van de twintigste eeuw in Rhenen hebben gewerkt. De prachtige ligging op de Utrechtse Heuvelrug maakte dat vele kunstenaars in Rhenen neerstreken. De familiebanden die Roodenburg had in Rhenen zorgden ervoor dat hij veel in Rhenen was. Hij heeft de topografie ter plaatsen op vele manieren bijzonder fraai vastgelegd. In 1983 was veel van

dit werk te zien in een tentoonstelling in het Streekmuseum aan de Molenstraat. Ik herinner mij nog zijn bezoek aan Rhenen bij gelegenheid van de opening. Het was een genoegzaam Roodenburg persoonlijk gekend te hebben.

Verantwoording

Noten

- 1 Aan de basis van deze bijdrage stond een drietal interviews die ik in 1981, 1982 en 1983 in Wassenaar bij Roodenburg thuis met hem mocht hebben. Naast een aantal kunstschilders kwamen ook diverse bekende Rhenenaren aan de orde. Het grootste deel van het op 16 februari 1982 opgenomen interview is eerder in *Oud Rhenen* (1983) gepubliceerd. In deze bijdrage – met meer illustratiemogelijkheden – kon het indertijd weergegeven verslag in een aantal gevallen worden aangevuld.
- 2 Deys (1981), nr 722. Bij gelegenheid van de interviews maakte Roodenburg een 'verse' afdruk van de nog bestaande etsplaat.
- 3 Deys (1981), nr 690
- 4 Huiskes (2019)
- 5 Deys (1981), nr 721. Deze ets werd uitgegeven bij Caramelli en Tessaro in Amsterdam. Roodenburg sprak er zijn spijt over uit dat de plaat is zoekgeraakt; hij bezat er zelf nog maar twee afdrukken van.
- 6 Dekker (2017); Deys (1981), nr 723
- 7 Bij een bezoek aan de weduwe Ramspek in Doesburg (circa 1982) zag ik ze alle drie aan de muur hangen. Ze zijn in 1983 bij legaat

- aan de HVOR geschonken. De tekenaar was Gijsbert Baars, huisschildersknecht, geboren te Rhenen in 1817; zie Deys (1983c)
- 8 Deys (1981), nrs 35-37
 - 9 Enkele ervan blijken reeds in Deys (1981) te zijn opgenomen, zonder dat de maker toen bekend was. Het zijn de nrs 433, 474, 475, 486, 486a, 491, 499, 501, 502, 507, 508, 519, 520, 522, 526. Volgens Roodenburg zijn ze circa 1915 gemaakt, voor een deel met een reflexcamera.
 - 10 Deys (1983a)
 - 11 Roodenburg en Trouw (1995), 16-20; Roodenburg en Trouw (1997)
 - 12 In totaal 48 stuks. Hieronder vielen zeventien etsen, een kleurets, twaalf krijttekeningen, twee pentekeningen, veertien aquarellen en twee olieverven. Van deze werken stammen er twee uit 1912, vier uit 1913, een uit 1914, twee uit 1915, zes uit 1916, zes uit 1917, elf uit 1918 en acht uit 1919. Uit de jaren 1920, 1922, 1931, 1975 en 1976 is er van elk jaar één werk aanwezig, twee stuks waren ongedateerd.

Literatuur

- Dekker, H. (2017), 'Elias Stark', in: *Oud Rhenen*

- 36, nr 1, 2-9
- Deys, H.P. (1981), *Achter Berg en Rijn. Over boeren, burgers en buitenlui in Rhenen*, Wageningen
- Deys, H.P. (1983a), 'Achter Berg en Rijn en de fotografie rond het begin van deze eeuw', in: *Oud Rhenen* 2, nr 1, 8-14
- Deys, H.P. (1983b), 'Hendrik Roodenburg. Etsen en schilder', in: *Oud Rhenen* 2, nr 2, 13-22
- Deys, H.P. (1983c), 'Verloren gewaande tekeningen weer terug in Rhenen', in: *Oud Rhenen* 2, nr 3, 12-16
- Huiskes, B. (2019), 'Gezicht vanaf het Paardenveld, 1917. Pendelen tussen ziekbed en schetsboek', in: *Oud Rhenen* 38, nr 1, 32-33
- Roodenburg, M.-C. en F. Trouw (1995), 'Ik ben altijd mijn eigen weg gegaan'. *Leven en werk van de schilder en etser H.E. Roodenburg (1895-1987)*, Utrecht
- Roodenburg, M.-C. en F. Trouw (1997), *H.E. Roodenburg (1895-1987). Topografisch etser*, Nijmegen

Over de auteur

Henk Deys is ere-voorzitter van de HVOR en publiceert sinds 1980 over de geschiedenis van Rhenen.

JAN MAARTEN DOORMAN

Het huis Angulus Ridet aan de Achterbergsestraatweg

Verslag van een zoektocht

Bij een bezoek aan de Historische Collectie Korps Veldartillerie in 't Harde viel het oog op drie foto's die direct tot de verbeelding spraken. Niet zo zeer vanwege de kwaliteit, maar meer vanwege de situering en wat er op te zien is. Het betrof drie foto's in een album uit de mobilisatieperiode 1939-1940 waarop duidelijk herkenbaar een huis met het opschrift Angulus Ridet. Het prikkelde om te onderzoeken of het huis er nog is en wat er over te achterhalen valt.

Belangrijk bij het determineren van de locatie was de foto waarop het huis in een sterk besneeuwd landschap te zien is. Het huis ligt goed herkenbaar op een helling. Die hoogte was belangrijk voor de plaatsbepaling want er zaten ook foto's in het album uit de omgeving van het vlakke Scher-

↓ In de winter van 1939-1940 waren er ook aan de Achterbergsestraatweg militairen gelegerd. Vanuit de villa Angulus Ridet had men een schitterend uitzicht op Achterberg en de Gelderse Vallei.

↑ Hoewel de villa niet ver van de grendelstelling lag net ten westen van de spoorlijn, bleef het huis gespaard tijdens de Slag om de Grebbeberg in mei 1940.

penzeel. Gelukkig kon de website van Stichting de Greb snel duidelijkheid geven. Op 13 maart 2010 interviewden Hajo Groenman en Joost Bruinsma de veteraan Hendrikus (Dieks) Scholten die zijn relaas deed over zijn ervaringen tijdens de meidagen van 1940. Hij was als infanterist gelegerd bij het tweede bataljon van het 19^e regiment infanterie en lag in de grendelstelling net ten westen van de spoorlijn in Rhenen. Dit was vlakbij een grote villa, aldus de veteraan. De interviewers concludeerden dat dit mogelijkwijs villa Angulus Ridet aan de Achterbergsestraatweg was.

Huidige locatie

Met deze informatie kon nu snel worden gezocht naar de plek van het huis. Voordat ik er ging kijken had ik het idee dat het huis lager, meer richting Achterberg, aan de straat had gelegen en er waarschijnlijk niet meer zou zijn. Het kwam mij namelijk onbekend voor en het lag er schitterend in het landschap als ik de drie afbeeldingen uit het album bekeek. Tot mijn grote verbazing lag het huis met het huisnummer 104 er toch nog, maar hoger tegen de helling dan ik dacht. De robuuste schoorsteen en de mooi rood-wit gekleurde luiken steken nog altijd prachtig af tegen de witte muren van het pand. Ook de kenmerkende segmentbogen

boven de kozijnen en deuren zijn nog goed te zien. De reden waarom ik het niet direct herkende op de foto's werd mij nu ook duidelijk. De ooit zo vrij liggende woning is nu helemaal ingeklemd tussen andere huizen aan de Achterbergsestraatweg. Van het eens zo mooie uitzicht over het Binnenveld is nu niets meer over.

Angulus ridet

Naast de ligging van het pand was de tenaamstelling ook een fascinerende factor. Angulus Ridet blijkt een zinsnede te zijn, geschreven door de Romeinse dichter Horatius, te weten: 'Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet' ('Dit hoekje lacht mij boven alle ter wereld toe'). De ooit zo vrije ligging bij de bouw van het pand rechtvaardigt de naam volkomen. Dat deze hoek niet altijd lachte bleek helaas in mei 1940 toen de strijd ook hier erg dichtbij kwam. De zeer nabij uitgevoerde bombardementen van de Stuka duikbommenwerpers van de Duitse Luftwaffe op 13 mei 1940 deden het pand ongetwijfeld op haar grondvesten schudden. Het maakte in ieder geval ongelofelijk veel indruk op de eerder genoemde veteraan Dieks Scholten. Zeventig jaar na dato viel het hem nog steeds erg zwaar om daarover te praten.

↑ Het huis Angulus Ridet kende ook in 1960, toen Piet Terlouw de Achterbergsestraatweg fotografeerde, nog geen burenen.

Wie bouwde het?

Nu deed zich tevens de vraag voor waarom dit pand daar voor de Tweede Wereldoorlog is gebouwd en door wie? Navraag bij Henk Deys, Ben van Laar en Kees Waiboer leverde de informatie op dat dit pand gebouwd was door G.J.H. (Bep) Smit (1901-1975). Bij de meeste inwoners van Rhenen bekend als uitvaartondernemer van de Nieuwe Rhenensche Begrafenis Onderneming later voortgezet door zijn zoon Johan en kleinzoon Berto. Een veelzijdig man die de ijzerwinkel aan de Herenstraat van zijn vader op jeugdige leeftijd overnam en – om dit laatste te bekostigen – allerlei

andere werkzaamheden verrichtte. Hij was ook beëdigd makelaar en taxateur, verzekeringsagent en niet te vergeten timmerman en aannemer. Daarnaast deed hij veel kennis op door in de avonduren allerlei cursussen te volgen. Later zat hij in het bestuur van de ambachtsschool te Wageningen. Het huis Angulus Ridet was het eerste door hem gebouwde huis. Samen met Leo Schoonhoven heb ik vervolgens een bezoek gebracht aan Johan Smit om hem te vragen naar de achtergrond van de bouw. Hij kon de informatie van zijn vader bevestigen en aanvullen maar had jammer genoeg geen fotomateriaal van de bouw omdat het ouderlijk huis aan de Herenstraat in mei 1940 volkomen was verwoest. Het exacte bouwjaar was hem onbekend maar hij vermoedde de begin of midden jaren dertig. Wel vertelde hij dat de later

in dezelfde stijl gebouwde garage aan de noordzijde niet door zijn vader was gerealiseerd. Ook kon hij melden dat na de Tweede Wereldoorlog er een man in had gewoond met het beroep van visser. Een naam wist hij niet meer.

Realisatie en bewoning

Via Henk Deys kreeg ik vervolgens gegevens over de totstandkoming van de bouw. Bep Smit moet er naast de voltooiing van zijn eerste bouwwerk ook wel de nodige hoofdpijn van hebben gehad. De schoonheidscommissie van Rhenen keurde het eerste ontwerp af. In het archief te Wijk bij Duurstede zitten zeer fraaie kleurentekeningen van het eerste ontwerp van J.B. van de Haar gemaakt in 1937. Veel wijkt het overigens niet af van de uiteindelijke uitvoering. De bewoningsgeschiedenis werd ook iets duidelijker. In de VVV-gids van 1950 wordt onder andere als bewoner genoemd de zalmvisser (die had je toen nog net) H.H. Nijenhuis. Een toch wel opmerkelijke plaats voor een visser in onze gemeente. Je verwacht die eerder in de Rijnstraat. De eerdere bevindingen van Johan Smit werden daarmee bevestigd en aangevuld.

“De ooit zo vrij liggende woning Angulus Ridet had als vakantiewoning in 1937 vrij zicht op het Binnenveld, maar is nu helemaal ingeklemd tussen andere huizen aan de Achterbergsestraatweg”

Een bezoek aan het archief gaf uitsluitsel over de aanvraag van de bouwvergunning en het bouwen van het pand. In 1937 kreeg de heer J.D. van Aken uit Rotterdam, per adres Bep Smit, toestemming voor de realisatie van een vakantiewoning. Wel kwam nog in hetzelfde jaar het advies van de gemeente om de kalkzandstenen te voorzien van een witte deklaag. Het zou zo beter passen in de omgeving en het zorgde ervoor dat de stenen niet snel grijs of zwart werden. Een advies dat werd opgevolgd want op de drie foto's uit 1939-1940 is dit gerealiseerd.

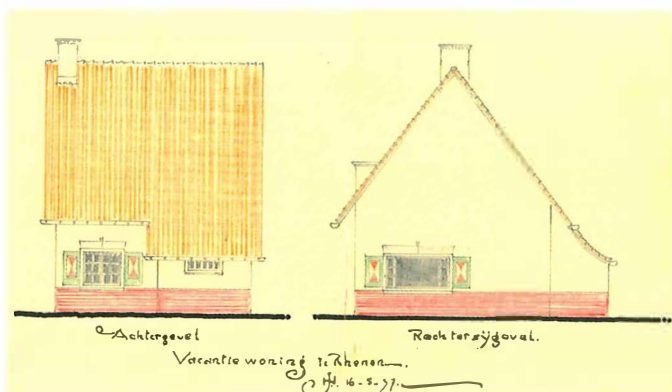
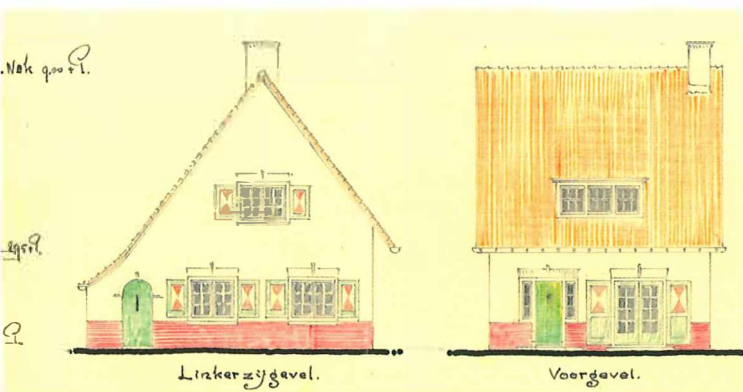

↑ Inmiddels is de villa opgenomen in het straatbeeld van de Achterbergsestraatweg. Het huis ligt iets meer terug dan de woningen die hier later zijn gebouwd.

De opdrachtgever en Rhenen

De laatste relevante resterende vraag voor mij was, waarom de opdrachtgever had gekozen voor een locatie in Rhenen? Destijds was de grond relatief goedkoop in Rhenen. De combinatie van het schitterende uitzicht en de uiterst rustige omgeving maakte dit een ideale plek voor realisatie. Aan de andere kant heeft de keuze om hier te bouwen ook iets vreemds. Een huis bouwen aan een straat die ooit de Doodweg werd genoemd, zo vlakbij het kerkhof, doet ook wel weer bijzonder aan. Zeker voor iemand die woonachtig was in Rotterdam en met een achternaam die doet vermoeden dat de familie niet uit Rhenen afkomstig was. Toch was het voor mij niet logisch dat er niet een verband met Rhenen zou zijn. Bij het doorzoeken van de rouwadvertenties van het Centraal Bureau voor Genealogie naar de naam Van

↓ Een eerste ontwerp van architect J.B. van de Haar uit mei 1937. Na enkele aanpassingen zou de vakantiewoning korte tijd later door Bep Smit worden gebouwd.

Aken in combinatie met Rhenen waren er twee resultaten. Een advertentie uit 1910 waarin een D.J. van Aken te Rhenen het overlijden van zijn 24 jaar oude zoon meldde. Deze zoon was onderwijzer in Ilpendam geweest. De andere advertentie betrof het overlijden van D.J. van Aken zelf, op de leeftijd van 83 jaar te Rhenen in 1936. Onder de laatste advertentie stond naast de weduwe ook nog de zoon J.D. van Aken uit Rotterdam. Hij was het die Angulus Ridet een jaar later liet bouwen.

De boekuitgave *Onze schooljaren* van Hans Blankestijn bevatte meer gegevens. Waar ik al op hoopte werd bevestigd, want de heer D.J. van Aken was in 1898 onderwijzer geworden op de lagere school aan de Nieuwe Veenendaalse-

↑ De ooit zo vrij liggende woning is nu helemaal ingeklemd tussen andere huizen aan de Achterbergsestraatweg.

weg. In vroegere tijden koos de zoon vaak het beroep van de vader. De zoon die Angulus Ridet liet bouwen was ook onderwijzer geworden en had een aanstelling gekregen in Rotterdam. Hij was echter opgegroeid in Rhenen. Hiermee werd de keus voor de Achterbergsestraatweg om hier in 1937 een vakantiewoning te laten bouwen, opeens een stuk verklaarbaarder. 'Deze hoek van de wereld lacht meer naar mij dan welke ook', liet hij ons weten toen hij zijn huis een naam gaf. Deze verhalen brengen die drie intrigerende mobilisatiefoto's, bewaard in 't Harde, nog meer tot leven.

Verantwoording

Met dank aan het Documentatiecentrum van de Historische Collectie Korps Veldartillerie in 't Harde voor het beschikbaar stellen van het beeldmateriaal.

Tevens dank ik Henk Deys, Ben van Laar, Leo Schoonhoven, Johan Smit en Kees Waiboer voor hun informatie en Marijke Hartog van het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht voor haar hulp.

Literatuur

Blankestijn, H. (2009), *Onze Schooljaren. Vijf eeuwen openbaar onderwijs in Achterberg, Elst en Rhenen*, Rhenen

Blankestijn, H., H. Dekker en B. van Laar (2006), *Begraven in Rhenen. De geschiedenis van de laatste eer in Rhenen, Elst en Achterberg*, Rhenen

Deys, H.P. (1994), 'De straten- en wegnamen van Rhenen. Deel I: A-B', in: *Oud Rhenen* nr 3, 111-132

Over de auteur

Jan Maarten Doorman is redacteur van *Oud Rhenen* en publiceert regelmatig over de geschiedenis van Rhenen, Elst en Achterberg.

Henk Deys presenteert nieuwe boekuitgave op Open Monumentendag

Er liggen in Rhenen, Elst en Achterberg meer dan 300 wegen, lanen en straten. Henk Deys beschreef al deze straten, en vulde deze aan met vele honderden oudere namen van paden, wegen of steegjes die niet meer bestaan of die wij inmiddels kennen onder een andere naam.

Volgend op de opening van Open Monumentendag 14 september jongstleden presenteerde Henk Deys in de gezellig volle Cunerakerk zijn nieuwe boek *Op weg in Rhenen. Wegen en watergangen in Rhenen, Elst en Achterberg*. De Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken (HVOR) en de Stichting Publicaties Oud Rhenen (SPOR) – uitgever van het boek – haakten graag aan op het thema van de dag, ‘plekken van plezier’, en toasten op het nieuwe boek van de HVOR-erevoorzitter.

Gedurende bijna veertig jaar publiceert Henk Deys inmiddels over het rijke verleden van Rhenen. Dit had hij alleen kunnen doen, aldus Henk, dankzij de steun van velen waaronder collega-onderzoekers en sponsors die zijn publicaties financieel hebben ondersteund. Deze financiële sponsoring was belangrijk maar woog niet op tegen de ‘softe sponsoring’ die het thuisfront hem al die jaren had geboden. Een optimale afstemming thuis zorgde ervoor dat er voldoende tijd was voor het vaak tijdrovende archiefonderzoek tot ver buiten Rhenen. Op deze manier betrok hij echtgenote Jeanne – met wie hij onlangs hun zestigjarig huwelijksfeest vierde – nadrukkelijk in zijn presentatie.

Burgemeester Hans van der Pas die het eerste exemplaar in ontvangst mocht nemen, roemde het complete oeuvre dat Henk Deys inmiddels op zijn naam heeft

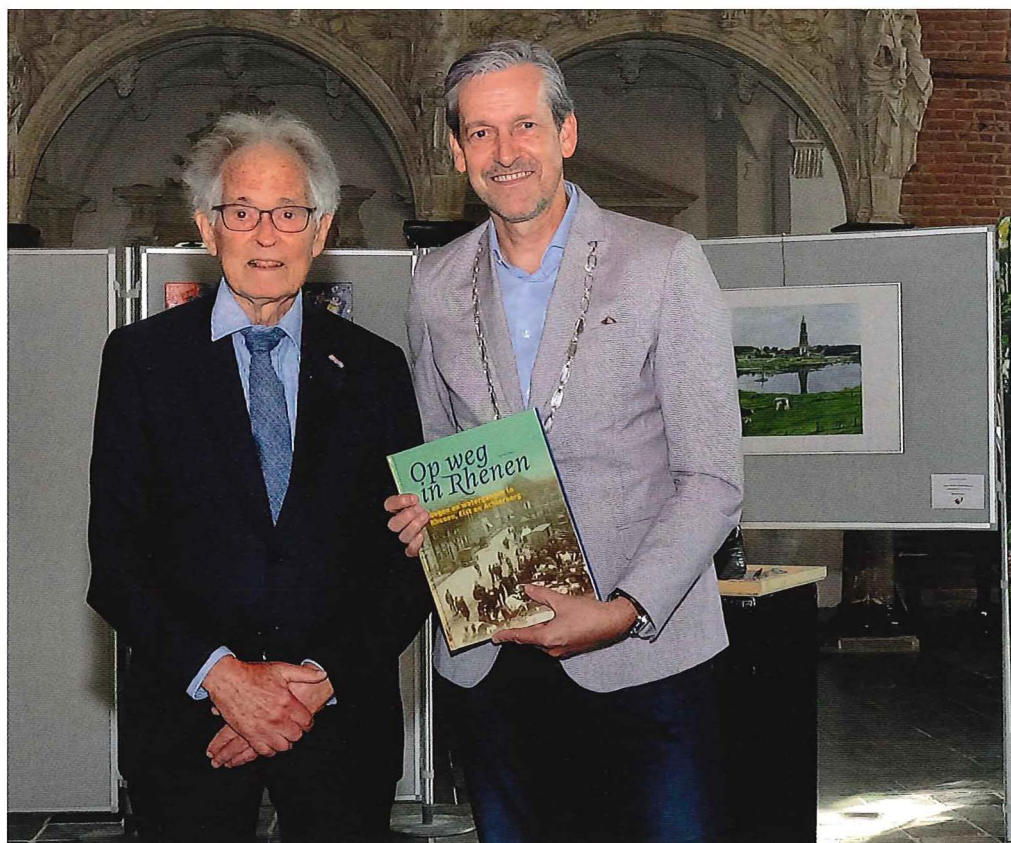
staan: ‘Al die verhalen van Rhenenaren die hij heeft opgetekend en onderzocht, en al die mensen die hij heeft gesproken, maken hem een rijk man. Op zijn beurt deelt Henk Deys deze kennis en ervaringen weer met anderen. Met al die prachtige boeken en artikelen bereikt hij dat ook wij op onze beurt weer verrijkt worden met verhalen over onze eigen geschiedenis’, aldus de burgemeester. Juist zijn belangrijke bijdrage in de beschrijving van het verleden van Rhenen maakt dat Henk Deys zelf een plek in zijn boek heeft verworven. In 2018 werd immers een plein naar hem vernoemd mede als blijk van waardering voor zijn rol als geschiedschrijver. Als ‘plek van plezier’ binnen het straatfestival Kleurrijk Rhenen werd het Henk Deysplein ook op deze Open Monumentendag weer druk bezocht. →

Toine Maas

↓ Henk Deys geeft een toelichting bij zijn nieuw te verschijnen boek.

↓ Burgemeester Hans van der Pas presenteert de nieuwe boekuitgave die Henk Deys hem heeft aangereikt.

RIE TERLOUW

Rust en onrust aan de Cuneralaan

Toen en nu

De Cuneralaan, aan de zuidkant van Rhenen, aan weerszijden van de Rijnbrug gelegen, is een rustige, lommerrijke laan, waar ik als kind vaak overheen liep om te gaan spelen bij mijn vriendinnetje. Willy woonde aan de westkant van de Cuneralaan, die begint bij de Herenstraat en eindigt onderaan de Grebbeberg, bij het sluisje, richting Wageningen. Het huis waar mijn vriendinnetje woonde, stond aan de kant van de Rijn, vlakbij de uiterwaarden. We hoefden de tuin maar door te lopen en aan de andere kant van het hekje hadden we alle ruimte om te rennen in het weiland en te spelen op een van de kleine strandjes bij het water, tussen de kribben. Wel kregen we vooraf de ernstige waarschuwing van onze moeders: 'Niet het water ingaan, want dat is gevaarlijk!' Door de sterke stroming in de rivier en de draaikolken, die er vlakbij de kribben waren, kon je zomaar worden meegezogen. Maar met een zelfgemaakte hengel vermaakten we ons ook prima, hoewel onze pogingen om een visje te vangen weinig succesvol waren. Het was eind jaren '50, begin jaren '60. De winters konden streng zijn, met veel sneeuw en bevroren kwelwater in de uiterwaarden. Nu is er het plan *Ruimte voor de rivier*. Toen zocht de Rijn zelf naar ruimte, waardoor de uiterwaarden (erger nog) de benedenstad soms onder water stonden. Na een paar dagen vorst kon er meestal al geschaatst worden, bijvoorbeeld op 'Het Kleigat', vlakbij de brug. Zakte je met

je onderbindertjes door het ijs, dan stond je amper tot je knieën in het water.

Het Cuneraheувeltje

Lopend over de Cuneralaan, kwamen we altijd langs een bijzondere plek, het Cuneraheувeltje. Het verhaal van Cunera – een legende – is bij velen bekend. Het speelt zich af in de vierde eeuw. Nadat Cunera door een jaloezige koningin door wurging met haar eigen halsdoek was vermoord, zou zij op deze plek zijn begraven. Cunera was zeer geliefd onder de Rhenense bevolking en veel mensen met andere keelziekten, bezochten haar graf en vonden hier genezing. Ongeveer drie eeuwen later bezocht ook de Utrechtse bisschop Willibrord het graf. Hij vroeg of het geopend kon worden. Wat men toen zag, was het vrijwel ongeschonden lichaam van Cunera met daarbij de halsdoek, waarmee ze zou zijn gewurgd. Cunera werd later heilig verklaard. In het museum

Catharijneconvent in Utrecht wordt nog altijd een halsdoek bewaard, gemaakt van koptisch linnen. Het zou de wurgdoek van Cunera zijn. Aleid van de Bunt schrijft in haar boekje *De Sinte-Cunera van Rhenen*, dat we van een legende mogen spreken. Paus Paulus heeft onze heilige van de lijst afgevoerd, maar het verhaal van Cunera wordt nog steeds doorverteld aan weer een volgende generatie inwoners van Rhenen.

Mobiele Eenheid

Halverwege de jaren '80 van de vorige eeuw werd er wel degelijk rekening mee gehouden, dat het Cuneraheувeltje de plek is, waar Cunera zou zijn begraven. Er werd bezwaar gemaakt tegen de bouw van twee kleinschalige flatgebouwen. Hiervoor zou een rijtje van negen vooroorlogse arbeiderswoningen moeten worden afgebroken. Het eerste nieuwbouwplan was van een dusdanige afmeting, dat

→ Piet Terlouw beklom begin jaren '60 het talud naast de Cuneralaan en fotografeerde het Cuneraheувeltje. Majestueus rijst daarachter de Cuneratoren op.

← Het Cuneraheuveltje in de zomer van 1959. Op de achtergrond een gedeelte van de woningen die begin jaren tachtig gekraakt zouden worden.

→ Langs de Cuneralaan stonden vroeger op meerdere plaatsen rijtjes arbeiderswoningen. Dit rijtje, en de kleine meubelfabriek, gefotografeerd in 1960, stonden vlak bij de oprit naar de Rijnbrug. In de tweede helft van de jaren '70 werden hier arcade-woningen gebouwd.

een gedeelte van het Cuneraheuveltje, een waardevol archeologisch monument, zou worden aangetast. Er volgde overleg met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Het Cuneraheuveltje moest onaangeroerd blijven en het bouwplan werd aangepast. Maar er dienden zich al eerder problemen aan. De bewoners van de negen huisjes gaven zelf de voorkeur aan renovatie. Met hulp van krakers, die leegkomende woningen direct betrokken, heeft men zich met hand en tand verzet tegen de plannen van de Gemeente voor nieuwbouw. Nadat bewoners en krakers (veelal studenten uit Wageningen) een advocaat hadden ingeschakeld, volgde langdurig juridisch touwtrekken. Maar de Gemeente bleef bij haar standpunt, daarbij gesteund door het Ministerie van Volkshuisvesting. Uiteindelijk besloten de krakers om op 4 ja-

nuari 1984 met 200 man het Gemeentehuis te bezetten. Na vijf uur regelmatig overleg tussen bestuurders en krakers, wat niets opleverde, stormde rond 16.00 uur de Mobiele Eenheid naar binnen om 'met een beheerste charge het kantoor te ontruimen', aldus dagblad *De Vallei*. Op 5 januari zijn de woningen ontruimd, opnieuw met inzet van de Mobiele Eenheid, nu 120 man sterk. Er was weinig verzet en

de panden werden, na vier jaar actie voeren, direct gesloopt.

Inmiddels is het alweer jaren rustig aan de Cuneralaan. En Cunera? Misschien heeft zij zich nog wel eens omgedraaid in haar grafheuvel...

Verantwoording

Bovenschen, J. (1979), *De wonderbaarlijke legende van vrouwe Cunera*, Rhenen
 Bunt, A.W. van de (1974), *De Sinte-Cunera van Rhenen*, Rhenen
 Koning-van der Veen, M. (1994), *Een boekje open over het Cunera-wandkleed*, Historische Heuvelrug Reeks 5, Rhenen
 Diverse publicaties in regionale en landelijke kranten tussen 1982 en 1984

Over de auteur

Rie Terlouw werkte tot 2014 bij de Gemeente Rhenen. De afgelopen elf jaar is zij medewerker in het museum van Rhenen.

← Kristel Lens laat met haar opname van 14 maart 2019 zien dat het heuveltje echt een verhoging vormt. Je moet op dezelfde hoogte staan als het heuveltje om de Cunera-kerk en -toren te kunnen zien.

GERJAN VERHOEFF

De Elster Buitenwaarden

Natuurontwikkeling langs de Nederrijn

De Elster Buitenwaarden vormen een uiterwaardengebied aan de voet van de stuwwal bij Elst. Het terrein bestaat vanouds uit grasland en een enkele akker, en er is een voormalige zandwinplas. Ook liggen er restanten van oude strangen van de Nederrijn. De voormalige zandwinplas en een deel van de grond zijn eigendom van Stichting Het Utrechts Landschap. Momenteel wordt het gebied opnieuw ingericht. Rijkswaterstaat, de Provincie Utrecht, Utrechts Landschap en eerder de Gebiedscoöperatie O-gen werken hier samen aan het ontwikkelen van nieuwe natuur.

Natuurontwikkeling langs de Nederrijn

De herinrichting van de Elster Buitenwaarden is onderdeel van het project Uiterwaarden Nederrijn. Dit heeft als belangrijkste doel een zoveel mogelijk aaneengesloten natuurgebied te realiseren in de Utrechtse uiterwaarden van de Nederrijn. Naast de Elster Buitenwaarden omvat het project

nog vier andere deelgebieden: het buitendijkse terrein bij de Rijnbrug/Vogelenzang, de uiterwaard bij de stad Rhenen, de Palmerswaard tussen Rhenen en Elst, en de Lunenburgerwaard bij Wijk bij Duurstede. In totaal wordt hiermee circa 250 hectare natuur gerealiseerd dan wel heringericht. Daarnaast heeft Rijkswaterstaat in het kader van Ruimte voor de Rivier het terrein van de voormalige steenfabriek in Elst afgegraven, waardoor een knelpunt bij de afvoer van hoogwater is verwijderd.

Voor dit uiterwaardenproject is een aantal doelen geformuleerd. Niet alleen moet een aaneengesloten natuurgebied van de Blauwe Kamer bij Wageningen tot in de uiterwaarden bij Wijk bij Duurstede ontstaan, ook moet er invulling worden gegeven aan de Kaderrichtlijn Water, een EU-verplichting om de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater te waarborgen. De gebieden maken deel uit van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), zoals de ecologische hoofdstructuur van ons land sinds 2013 heet. Er wordt

BVL de Wimer B.V.
Datum: 27 juni 2019
Multirotor: PH-2KJ

← Het plangebied omvat circa 145 hectare. De werkzaamheden bestaan voor een belangrijk deel uit het afgraven van de voedselrijke bovengrond. Op deze gronden keren daarna bloemrijke schrale graslanden terug.

→ Met de herinrichting van de Elster Buitenwaarden ontstaat een veel groter natuurgebied. Via het ecoduct wordt de nieuwe natuur langs de Nederrijn met de Utrechtse Heuvelrug verbonden.

gewerkt aan robuuste, grootschalige riviernatuur met een zo groot mogelijke biodiversiteit. Het project vindt tevens plaats in het kader van Natura 2000, het netwerk van beschermde natuurgebieden in de Europese Unie. Versterking van de landschappelijke kwaliteit is een ander belangrijk doel, waarbij rekening wordt gehouden met archeologisch belangrijke plaatsen en met de cultuurhistorie van het gebied. Bij dit alles streeft men ernaar mogelijkheden voor recreatief medegebruik zo goed mogelijk te benutten.

De inrichting van de Palmerswaard, de uiterwaard bij Rhenen en het gebied bij de Rijnbrug/Vogelzang zijn inmiddels afgerond, waarbij het natuurgebied in de Palmerswaard bijna volledig op 'de schop' is gegaan, met veel grondverzet. Hier zijn de watersystemen gescheiden in een 'laagdynamisch' deel met kwelplassen en een 'hoogdynamische' geul die aan één zijde is aangesloten op de rivier. De her-

stelde zomerkade dient mede als scheiding van die watersystemen. De vakken tussen de kribben zijn van steen ontdaan om meer natuurlijke oevers te krijgen. Verder is er bos vanaf de steilrand tot in de uiterwaard ontwikkeld en is er een hoogwatervluchtplaats aangelegd. Het gebied kan worden bezocht via een wandelpad dat is aangelegd.

In de uiterwaarden bij Rhenen en bij de Rijnbrug zijn vooral landschapselementen versterkt en is de verruiging aangepakt. Een nieuw gebouwde uitzichtpunt bij de brug biedt een fraai panorama over de Rijn en de uiterwaarden.

De Lunenburgerwaard bij Wijk bij Duurstede bestaat al voor een aanzienlijk deel uit natuurgebied. Om het leefgebied voor flora en fauna nog aantrekkelijker te maken, komen ook daar wellicht geulen en een moerasgebied. In de dode rivierarm worden stenen vervangen door natuurlijke oevers. Dit project start naar verwachting in 2021.

→ Aan weerszijden van de Ingenseveerweg liggen restanten van een oude rivierstrang. In deze geul die wordt verbreed en verdiept, wordt een toestroom van rivierkwel verwacht. Dit alles om de soortenrijkdom in het gebied te vergroten.

Grondverzet

In totaal wordt er 460.000 m³ grond ontgraven, waarvan 360.000 m³ klei en 100.000 m³ zand. De grond uit de kribvakken wordt ontgraven en rechtstreeks naar de Ingensche Waard afgevoerd, in totaal 12.000 m³. Van de uiterwaardvergraving en de geulen (in totaal circa 450.000 m³) wordt circa 18.000 m³ verwerkt in een op-hoging nabij De Opslag en circa 340.000 m³ in de plas, waarbij de bovenste halve meter ten noorden van de geul met zand en klei wordt opgevuld en ten zuiden van de geul met klei. Circa 90.000 m³ grond (ongeveer de helft klei en de helft zand) blijft over en vervalt aan de aanne-mer. Hiervoor wordt een tijdelijk depot ingericht.

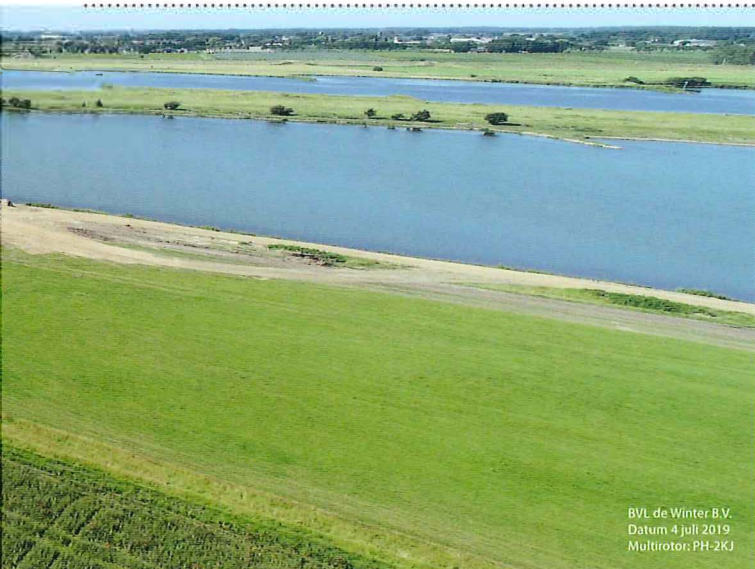
Het plangebied Elster Buitenwaarden

De Elster Buitenwaarden vormen de overgang van de Utrechtse Heuvelrug – met de dorpskern van Elst – naar de rivier. Stroomopwaarts ligt de Palmerswaard, stroomafwaarts bevindt zich het terrein van de voormalige Machinistenschool bij Elst, dat in het kader van Ruimte voor de Rivier-Elst inmiddels is heringericht. Het plangebied Elster Buitenwaarden wordt aan de westzijde begrensd door de weg 'De Opslag' en aan de oostkant door het bedrijventerrein Remmerden. Op deze plek zijn de uiterwaarden zeer smal of ontbreken ze helemaal en is er weinig tot geen ruimte voor de natuur. De laad- en losplaats bij de Ingenseveerweg valt buiten het project. Het plangebied is ongeveer 3,2 kilometer lang, maximaal zo'n 750 meter breed en omvat circa 145 hectare.

Het opnieuw in te richten terrein bestond, voor aanvang van de werkzaamheden, voornamelijk uit graslanden en in het oosten enkele maïsakkers. Hier en daar lagen nog plukjes wilgenbos en meidoornstruweel. Direct ten oosten van het Ingense Veer ligt een oude strang. Ook meer naar het

noorden, aan weerszijden van de Ingenseveerweg, liggen restanten van een oude strang. Deze oude riviergeul loopt door het hele gebied en was voor aanvang van de werkzaamheden nog zichtbaar als een smalle watergang. In het westen, grenzend aan de Amerongse Bovenpolder, was een deel van deze geul al breder uitgegraven en voorzien van licht hellende oevers. Uit de diepe plas is in het verleden veel zand gewonnen. De klei in de uiterwaarden is grotendeels afgegraven voor de steenbakkerij en er is lokaal grond van elders teruggebracht. In de vakken tussen de kribben langs de rivier is de oever met grind versterkt, een weinig natuurlijke situatie. De Elster Buitenwaarden zijn door middel van een ecoduct onder de Rijksweg (N225) verbonden met het natuurgebied Plantage Willem III op de Utrechtse Heuvelrug. Met de natuurontwikkeling in de uiterwaarden moet een veel gevarieerder en voor planten en dieren aantrekkelijker terrein ontstaan.

In het schetsontwerp uit 2014 is een eerste kijk op de gewenste ontwikkeling van het gebied gegeven. In de eerste plaats wordt het herstel of de ontwikkeling van diverse typen

BVL de Winter B.V.
Datum 4 juli 2019
Multirotor: PH-2KJ

↑ Grootschalig grondverzet in de Elster Buitenwaarden. De afgegraven toplaag wordt naar de zandwinplas gebracht die voor een belangrijk deel gedempt wordt.

← De voormalige zandwinplas bood door de grote waterdiepte en steile oevers geen goede leefomstandigheden voor vissen. Door elders afgegraven grond in de plas te storten wordt deze minder diep en kan hier (riet)moeras ontstaan wat talrijke vogelsoorten zal trekken. Ook de paai- en opgroeimogelijkheden voor vissen verbeteren aanzienlijk.

grasland en ook diverse typen geulen genoemd. Verder wordt het benutten van stuwwalkwel vermeld, wat belangrijk is voor de waterkwaliteit. De ontwikkeling van soortenrijke graslanden en oibos stonden eveneens op de agenda en aandacht voor ecologische verbindingen werd van groot belang geacht. Arcadis kreeg de opdracht deze ideeën verder te ontwikkelen tot een definitief ontwerp. Daarbij zou tevens moeten worden gelet op de mogelijkheden die het terrein bood om de gestelde natuurdoelen te bereiken. In 2016 zijn aanvullende onderzoeken uitgevoerd naar het grondwater en de bodem, waaronder ecologisch bodemonderzoek.

“Dat de rivier en de uiterwaarden hier direct langs de stuwwal lopen, is uniek. Het contrast tussen de open, weidse uiterwaard en de meer gesloten flanken van de stuwwal is dermate waardevol dat dit landschapsbeeld gespaard en beleefbaar moet blijven.”

Landschap en cultuurhistorie

Landschappelijk ligt de uiterwaardenzone ingeklemd tussen de Utrechtse Heuvelrug en de Nederrijn. De oude grens tussen het Sticht en Gelre, die in de ondergrond nog te zien is aan de ligging van stroomgeulen, is van grote historische waarde en verdient het om in het landschap afleesbaar te worden gemaakt. Ook het weidse karakter van deze uiterwaard is bijzonder, te midden van de meer verdichte Palmerswaard en het oostelijk deel van de Amerongse Bovenpolder. Dat de rivier en de uiterwaarden hier direct langs de stuwwal lopen, is uniek. Het contrast tussen de open, weidse uiterwaard en de meer gesloten flanken van de stuwwal is dermate waardevol dat dit landschapsbeeld gespaard en beleefbaar moet blijven.

Cultuurhistorisch is naast de meanderende grens van het Sticht en Gelre ook het eeuwenlange beheersen van de rivier door de mens van belang. Dijken werden aangelegd en rivierlopen vergraven. Civiele werken of hun resten zijn daarvan het resultaat. De karakteristieke structuur, het open karakter, de zomerkade, waterlooppatronen en zichtbare restanten van geulen, en de verkavelingsstructuur zijn cultuurhistorische elementen die bij het ontwerp zijn gerespecteerd door ze waar mogelijk in stand te houden of te herstellen. De elementen getuigen van de ontstaansgeschiedenis van het gebied.

Werkzaamheden

Aannemer Van den Biggelaar Grond- en Waterbouw ging op 6 maart 2019 met het werk van start. De werkzaamheden bestaan voor een belangrijk deel uit het afgraven van de voedselrijke bovengrond. Hierdoor worden bloemrijke schrale graslanden mogelijk. Deze ‘bonte weiden’ zijn in Nederland schaars geworden, ook in het rivierengebied. Veel vogelsoorten hebben dergelijke terreinen nodig als broed- en foerageergebied. Op een deel van de gronden zullen natte hooilanden ontstaan, doorsneden door geulen. Deze geulen – of strangen – worden gevoed door schoon grondwater, waardoor ze een rijke onderwaterwereld krijgen met diverse soorten vis, waaronder de bittervoorn. Ten slotte komen er moerasgebieden, een kenmerkend onderdeel van het landschap bij een gestuwde rivier als de Nederrijn. Moerassen bestaan uit riet en plantensoorten als lisdodde, mattenbies en gele lis en diverse zeggesoorten. Er leven tal van zeldzame vogels in het moeras, zoals roerdomp, porseleinhoen, blauwborst en waterral. De aanleg van twee hoogdynamische, eenzijdig op de Nederrijn aangetakte buitenkaadse geulen geeft een impuls voor riviergebonden planten en dieren. Zo zijn de geulen van belang als paaigebied voor riviervissen en zullen de geulen een goede biotoop aan jonge riviervissen bieden. De waterdiepte wordt gemiddeld 1,5 meter, voldoende om licht tot op de bodem te laten doordringen. Hierdoor wordt de ontwikkeling van een onderwatervegetatie mogelijk, die van belang is voor vissen en andere organismen. Met de beoogde diepte zullen de geulen altijd water bevatten.

↑ Het open, weidse landschap van de uiterwaard blijft behouden. Dit alles pal naast de flanken van de Utrechtse Heuvelrug die een meer gesloten karakter hebben.

De taludhellingen variëren van steil tot flauw. Steile kanten vormen een geschikt broedgebied voor de oeverwaluw. De aansluitende bodem en taluds van de meest westelijk gelegen riviergeul worden verstevigd met vrijkomend grind uit de kribvakken. De oostelijk gelegen geul komt uit in een kribvak en hier wordt geen erosie verwacht. Er is geen versteviging nodig en de monding kan op natuurlijke wijze worden uitgevoerd. In de mondingen van de geulen worden palenrijen en dood hout aangebracht om de golflslag af te remmen en deze ontoegankelijk te maken voor kano's en andere vaartuigen.

Overige geulen

In de Elster Buitenwaarden worden ook voorzieningen gemaakt voor vissen en andere organismen die de voorkeur geven aan niet-stromende, vegetatierijke wateren. Met de aanleg van laagdynamische, continu watervoerende geulen met een verbinding via een stuw-vispassage in de Amerongse Bovenpolder naar de Nederrijn, ontstaan kraamkamers voor meer stromingminnende vissen, die in deze kwetsbare

levensfase in de hoofdstroom te veel dynamiek ervaren. De centrale geul door de uiterwaarden is in het oosten 20 meter breed en 30 meter in het westen en sluit aan op de geul van de Machinistenschool. Ook hier bedraagt de diepte gemiddeld zo'n 1,5 meter, maar wordt veel variatie aangebracht, zowel in diepte als wat betreft taludhelling, bodemsamenstelling en stroomsnelheid.

Verder worden twee rivierkwelgeulen aangelegd. Deze beginnen achter de zomerkade. De bestaande strang bij de Ingense Veerweg wordt verbreed en verdiept. In deze geulen, die in breedte variëren van 10 tot 25 meter, wordt een toestroom van rivierkwel verwacht. Voor de afwatering van de graslanden komen er ook afvoergeultjes met een breedte van 5 tot 10 meter en een diepte van circa 50 centimeter.

De voormalige zandwinplas bood door de grote waterdiepte en steile oevers geen goede leefomstandigheden voor vissen. Door elders afgegraven grond in de plas te storten wordt deze minder diep gemaakt. En kan er in de ondiepe delen (riet)moeras ontstaan. Moerassen zijn van oudsher kenmerkend voor het rivierengebied en ze bieden, mits periodiek verbonden met de hoofdstroom, een paai- en opgroeigelegenheid voor diverse vissoorten. Daarnaast vormt met name rietmoeras een leefgebied voor tal van zeldzame vogelsoorten. Om de vorming van moeras te bevorderen, wordt grond afgegraven tot op of net boven de gemiddelde laagste grondwaterstand. Hierbij wordt gestreefd naar een waterdiepte van 10 tot 30 centimeter in het voorjaar, met periodieke droogval in de zomer.

Bij het ontwerp van de natuurontwikkeling is het oostelijk deel van de Elster Buitenwaarden voorzien als rustgebied. Westelijk daarvan zijn er wandelmogelijkheden op de zomerkade. Het beheer van de Elster Buitenwaarden blijft na de voltooiing nog twee jaar in handen van de aannemer, waarna Utrechts Landschap het overneemt in de vorm van deels begrazingsbeheer en deels hooilandbeheer. Rhenen krijgt daarmee niet alleen een natuurgebied in de uiterwaarden, maar de Elster Buitenwaarden gaan via het eco-duct ook de nieuwe natuur langs de Nederrijn met de Utrechtse Heuvelrug verbinden.

Verantwoording

Literatuur

Arcadis (2018), *Definitief ontwerp voor de Elster Buitenwaarden, provincie Utrecht. Vastgesteld in de stuurgroep Uiterwaarden Nederrijn d.d. 5 juli 2017*, 's-Hertogenbosch
Rijkswaterstaat (2018), *Nieuw leefgebied voor planten, vissen en insecten: Elster Buitenwaard*, (KRW-Jaarreportage 2018), z.pl.

Rijkswaterstaat (2018), *Projectplan uitvoering Elster Buitenwaard*, z.pl.

Websites

www.o-gen.nl/portfolio-item/natuurontwikkeling-uiterwaarden-nederrijn
www.samenwerkenaanriviernatuur.nl
www.utrechtslandschap.nl/elster-buitenwaarden

Over de auteur

Gerjan Verhoeff, van opleiding hydroloog, is senior projectleider bij Arcadis. Onder zijn leiding is het definitief ontwerp van de Elster Buitenwaarden tot stand gekomen.

Onthulling plaquettes op het oorlogsgedenkteken in Elst

Op 4 mei van dit jaar werden op het gedenkteken 'Voor hen die Vielen' tegenover Multifunctioneel Gebouw Het Bestegoed aan de Tabaksweg in Elst twee nieuwe plaquettes onthuld met daarop de namen van aan Elst gelieerde oorlogsslachtoffers. Vorig jaar werd de eerste plaquette met namen van omgekomen geallieerde militairen onthuld. Dit jaar ging het om een plaquette met namen van gesneuvelde Nederlandse militairen en een plaquette met daarop de namen van door oorlogshandelingen omgekomen burgers.

De onthulling werd verricht door leden van het recent opgerichte Comité Dodenherdenking Elst. Na de onthulling legden wethouder Jolanda de Heer en de voorzitter van het comité Dick van Laar namens de gemeente Rhenen de eerste krans bij het gedenkteken. Hierna volgden nog kransen en bloemen van nabestaanden, betrokken organisaties en particulieren. Basisschoolleerlingen van de Eben Haëzerschool uit Rhenen en de Daltonschool en Het Visnet uit Elst droegen enkele zelf-

gemaakte gedichten over vrijheid en vrede voor. Om 20.00 uur werd na het blazen van de taptoe door een lid van muziekvereniging Crescendo twee minuten stilte gehouden, waarna er twee coupletten van het Wilhelmus werden gezongen. De onthulling en aansluitende dodenherdenking werd afgesloten met een defilé langs het gedenkteken.

Op de nieuwe plaquettes zijn de namen aangebracht van de uit Elst afkomstige militairen Gerrit Blankestijn en Arie Roelofsen en burgerslachtoffers Nelis Looijen, Gerrit van Manen, Maria Johanna van Miltenburg-van Vliet, Antonie Spies, Frederik Carel Urbanus en Cornelis Veenhof. Bij de onthulling en dodenherdenking waren ongeveer 100 familieleden van de omgekomen burgers en Nederlandse militairen aanwezig. Ook was er veel belangstelling vanuit de Elsterse bevolking.

Het gedenkteken werd op 25 april 2015 onthuld en kwam tot stand op initiatief van de HVOOR Werkgroep Elst & Remmerden. Het is gebaseerd op een niet gereali-

↓ Defilé van het in groten getale aanwezige publiek.

↑ Dick van Laar legt samen met wethouder Jolanda de Heer de eerste krans bij het gedenkteken.

seerd ontwerp dat in 1949 werd gemaakt op verzoek van de toenmalige Oranjevenereniging in Elst. De oorspronkelijke tekst 'Voor hen die vielen 1940 – 1945' is in het nieuwe ontwerp gewijzigd in 'Voor hen die vielen 1940 – heden'. Door deze wijziging is bewust aansluiting gezocht bij de jaarlijkse Nationale Herdenking op 4 mei als wij stilstaan bij 'alle gevallen, burgers en militairen, die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, en daarna in oorlogssituaties en bij vredesoperaties.' → Nees van den Oosterkamp

BERT HUISKES

Met de rug naar de twintigste eeuw

Gezicht op Rhenen rond 1910

Toen Derk Wiggers halverwege een krib zijn schilderkrukje en veldezel uitklapte, voegde hij zich in een nog jonge maar onder collega's breed gedragen traditie. Mesdag begon er mee en was ook het meest expliciet. *Kunst is Godesdienst* had hij op een wand in zijn salon laten kalligrapheren.¹ Mesdag zag zijn werk als eerbetoon aan God. Diens wezen openbaarde zich in de natuur, met name in de onmetelijke en onpeilbare zee. Veel beeldend kunstenaars volgden Mesdag – al dan niet religieus gedreven – in de weergave van een zo ongerept mogelijke, desnoods geïdeali-

seerde natuur. Mensen schilderde je zo weinig mogelijk of ze moesten dicht bij die natuur staan. Zelf bood Mesdag plaats aan wat vissersvolk. Mauve werkte veel op de hei.² Hij schilderde er zijn herders met kudde en beïnvloedde zo zijn aangetrouwde neef en tijdelijk ateliergenoot Van Gogh, die het weer zocht in Brabantse keuters, geschaard rond een maaltje zelfgerooide aardappels. Het uitzicht vanaf de krib zoals Wiggers dat waarnam,

↓ Derk Wiggers, *Gezicht op Rhenen*, circa 1910, olieverf op doek.

↑ Derk Wiggers, *Gezicht op Rhenen*, circa 1910, olieverf op doek.

paste in zo'n programma van natuurbeleving. Hij schilderde een verruigde rivieroever en een strang die de blik leidt naar een rijtje knotwilgen dat al tijden niet meer is geknot. Pas op de achtergrond verschijnt het enige spoor van menselijke aanwezigheid: een ingedommeld stadje, dankzij een hoge toren dominant aanwezig op de horizon. Maar het ligt te ver weg om iets te ontwaren van de stedelijke bedrijvigheid, die de foto's van Ramspek uit die tijd juist zo goed laten zien. Het hoge dak van Van Wijngaardens tapijten- en mattenfabriek steekt wat uit boven de rest maar uit niets is het tijdsgewricht van de schilder zelf af te leiden. Zo lag Rhenen er al een kleine vier eeuwen bij. Toen Mesdag in zijn panorama niet om de stad Den Haag heen kon, leek hij zich even figuurlijk in een hoek te hebben geschilderd. De horizon boven het centrum van Den Haag was destijds vergeven van fabrieksschoorstenen en hun walmende rookpluimen.³ Mesdag liet ze gewoon weg.

Eensgezind

Wiggers was niet de eerste die deze plek koos en evenmin de laatste. Marie Bilders-van Bosse had op 23 september 1887 ruim rechts van de strang hetzelfde motief in krijt getekend.⁴ Hendrik Jan Wolter stond in 1907 naast het spoor aan het eind van de eerste brugboog de half ondergelopen uiterwaard te schilderen.⁵ In 1917 zat W.B. Tholen aan de rand van de strang, voorbij de knotwilgen, een flink eindje verder naar voren ten opzichte van Marie Bilders-van Bosse.⁶

Het is veelzeggend dat vier schildersneuzen over een periode van dertig jaar dezelfde kant op wijzen. Ze hebben ook gevierd hun rug toegekeerd naar de verworvenheden van hun eigen tijd en werken in de schaduw van een beeldbepalende gietijzeren spoorbrug, waarover sissend en stam-

pend stoomlocomotieven, gevolgd door knarsende wagons van en naar het station rijden. Iets verderop ligt de drukke tramremise en bakt, stapelt en verscheept de firma Leccius de Ridder zijn kalkzandsteen. Tholen ziet en hoort zodra hij uit de trein stapt ook Vogelenzang – opgericht in 1914 – en krijgt bovendien de zeepgeur van Rhenus – opgericht in 1916 – in zijn neus. Misschien is hij daarom wel dichter bij de stad gaan zitten. Als mevrouw en de heren opkijken van hun schetsboek of ezel, treft hun oog regelmatig een rijnaak, die zwaarbeladen stroomopwaarts ploetert. Maar net zo min als de schoorstenen van Den Haag bij Mesdag krijgt al die dynamiek een plekje op hun doeken.

Nog stiller, nog intenser

Nadat de laatste trein over de brug is gerateld, de laatste tram de remise heeft bereikt en de laatste boot aan de Loswal is afgemeerd, daalt ook over dit stukje Rhenen een diepe rust. Dan breken een paar uren aan waarin de wereld een andere verschijning aanneemt. Wiggers kende die gedaante en hield ervan. Van hem zijn minstens drie 'nachtstukken' bekend. Twee ervan zijn geschilderd vanaf een hoog standpunt op de stuwwal bij Berg en Dal – waar Wiggers lang woonde en werkte – ten oosten van Nijmegen.⁷ Ze tonen een uitgestrekt vergezicht over de Duffelt, de polder op de linkeroever van de Rijn voordat deze zich heeft gesplitst in Waal en Nederrijn. Rivier en uiterwaarden zijn hier op hun breedst.

Voor het andere nachtstuk koos Wiggers een standpunt dat uitzicht bood op Rhenen, vanaf het talud van de spoorbrug, ongeveer waar dit ophoudt en de eerste brugboog be-

← Willem Bastiaan Tholen, *Gezicht op Rhenen, 1917, olieverf op doek.*

gon.⁸ Om een landschap te schilderen moet je het wel kunnen zien en daarom zorgt een volle maan op deze doeken voor het benodigde licht. Aan de donkere schaduw direct op de voorgrond, de nagenoeg zwarte onderkant van de boomkruinen langs de Rijnstraat en aan de zachte weerschijn op het water is dat typerende maanlicht te herkennen. Er is één element dat de rust enigszins verstoort en wat twijfel zaait. Midden op de stroom bevinden zich twee schepen, onder zeil en zonder enige vorm van licht te voeren. Een enkel toplicht of boordlicht had zelfs voor een aardig picturaal effect kunnen zorgen en kunnen bijdragen aan de nachtelijke sfeer, zou je denken. Misschien brak de dag net aan op het schilderij of plaatste Wiggers de schepen om het werk toch nog wat te verlevendigen en voeren ze er pas dankzij de hand van de schilder toen het doek in het atelier zijn definitieve voorstelling kreeg.

“Veel beeldend kunstenaars wilden een zo onge-rept mogelijke, desnoods geïdealiseerde natuur weergeven. Mensen schilderde je zo weinig mogelijk of ze moesten dicht bij die natuur staan”

Ter zake

Tussen 1890 en 1895 groeit het Nederlands bruto nationaal product vijf jaar op rij met 5% of meer. De economisch historicus W. Rostow noemt dat de ‘take-off’ en beschouwt het als het definitief succes van de industriële revolutie.⁹ Mooi meegenomen voor fabrikanten en uitbaters van de eerste warenhuizen en confectiezaken, maar veel kunstenaars en intellectuelen wenden zich af van deze ontwikkeling. Van Eeden sticht zijn kolonie Walden waar je echt in een hutje op de hei kunt wonen (ontworpen door de zoon van Mauve). De schildersbent plukt wat halfslachtig de vruchten van de verfoeide industriële revolutie. In het belijden van hun liefde voor oorspronkelijkheid en natuur reizen schilders over

Stichting het Voormalig Gast- en Weeshuis

In Rhenen was al in de veertiende eeuw sprake van een Gasthuis met als doel het bieden van gastvrijheid aan reizigers en bedevaartgangers. Na verloop van tijd bood de stichting ook hulp aan arme mensen. Het kapitaal van de stichting werd gevormd door giften van rijke burgers die legaten en erfenissen, maar ook landerijen of vastgoed aan de stichting vermaakten. Omstreeks 1752 is het Gasthuis gefuseerd met het Weeshuis en sinds 1923 is sprake van Stichting het Voormalig Gast- en Weeshuis.

Tegenwoordig is het doel van de stichting om financiële ondersteuning te bieden aan activiteiten en projecten die de maatschappelijke samenhang in de gemeente Rhenen bevorderen. De stichting is statutair gevestigd in het Huis van de Gemeente aan de Nieuwe Veenendaalseweg 75 in Rhenen en het bestuur wordt gevormd door de leden van het college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Rhenen. Meer informatie over de geschiedenis van de stichting en over het aanvragen van een bijdrage is te vinden op de website: www.gastenweeshuisrhenen.nl.

met stoomkracht gewalste spoor- en tramrails, voortgetrokken door stoomlocomotieven en met in hun schilderkist door stoomkracht gehamerd blik, tot tubes gevormd en gevuld met olieverf uit de fabriek. Bilders-van Bosse kwam uit Oosterbeek met de tram, Wiggers waarschijnlijk uit zijn toenmalige woonplaats Heelsum. Alleen zo kunnen ze hun geliefde onderwerpen bereiken en *en plein air* direct met olieverf werken. Dat doen ze in groten getale rond het aantrekkelijke Rhenen en het levert fraaie schilderijen op. Tegelijkertijd groeit met de handel en industrie in heel het land een kapitaalkrachtige klasse waar de kunstenaar – nu wat minder halfslachtig – zijn werk aan slijt. Kleinkinderen en achterkleinkinderen van de afnemers brengen die werken weer op de kunstmarkt of rechtstreeks naar het museum in Rhenen. Zo lijkt de cirkel weer rond.

Verantwoording

Het schilderij van Wiggers op pagina 32 is verworven door de Stichting het Voormalig Gast- en Weeshuis, in bruikleen afgestaan aan voorheen Museum Het Rondeel en kreeg daar inventarisnummer Bh 131. Het hangt in de vaste opstelling van het Stadmuseum Rhenen.

Noten

- 1 Leeman, F. and H. Pennock (1996) *Museum Mesdag. Catalogue of paintings and drawings*, Amsterdam-Zwolle, p. 24
- 2 Van Staats-Vlasma, C. (2010), *Het land van*

- 3 *Mauve: utopie of werkelijkheid?* Onuitgegeven masterscriptie Landschapsgeschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen, p. 63 noot 250
- 4 Mondelinge mededeling W. de Koning Gans, 1999, gemeente-archief Den Haag
- 5 De Wit, A. (1899), ‘Mevrouw Bilders-van Bosse’, in: M. Rooses, *Het Schildersboek. Nederlandsche schilders der negentiende eeuw in monographieën door tijdgenooten*, Amsterdam-Antwerpen, afbeelding p. 40
- 6 Te vinden via <https://rkd.nl/nl/explore/imagenes/284308>

- 6 Stadmuseum Rhenen, schilderijencollectie Bh 040
- 7 Te vinden via <https://www.simonis-buunk.nl/kunstwerk/wiggers-d/6565/>
- 8 Stadmuseum Rhenen, schilderijencollectie Bh 010
- 9 Rostow, W.W. (1960), *The Stages of Economic Growth*, London

Over de auteur

Bert Huiskes is archeoloog en oud-conservator van voorheen Museum Het Rondeel in Rhenen.

NEES VAN DEN OOSTERKAMP

De T-splitsing Rijksstraatweg-Ingenseveerweg te Elst in 1948

Ontmoetingspunt van tram en wegverkeer

Het is Tweede Paasdag, maandag 29 maart 1948, als de Doornse tramliefhebber D.A. Cornelis een foto maakt van Elektrische Motorwagen nr. 91. Deze tram was op dat moment op weg naar Rhenen en bevond zich ter hoogte van de Ingenseveerweg in Elst. Het feit dat er van Elst nauwelijks foto's bekend zijn waarop trammaterieel te zien is, maakt deze foto op zich al bijzonder. Maar over deze foto, de gefotografeerde locatie en het jaartal 1948 in relatie tot deze foto is nog veel meer te vertellen.

Tien jaar Ingenseveerweg

1948 was niet alleen het jaar waarin de Nederlandsche Buurtspoorweg-Maatschappij (NBW) de tramdienst beëindigde en de dienstregeling met autobussen voortzette. In november van dat jaar was het precies tien jaar geleden dat er een nieuwe Ingenseveerweg in gebruik werd genomen. Deze kaarsrechte en verhoogde

aangelegde weg verving een oude, bochtige en veel lager gelegen veerweg die in 1844 in bestrate vorm was aangelegd in de uiterwaarden richting het veer. Deze weg maakte deel uit van een toen aangelegde Rijksstraatweg vanaf het treinstation Veenendaal-De Klomp naar het Ingenseveer. De oude veerweg was door hoge waterstanden en ondergelopen uiterwaarden regelmatig onbegaanbaar waardoor het veer niet gebruikt kon worden. In die tijd bestonden de meeste vaste oeververbindingen uit spoorbruggen en was het wegvervoer van en naar de Betuwe nog volledig afhankelijk van de pontveren in de grote rivieren. Een goede bereikbaarheid van de pontveren was dus van groot belang.

De foto laat mooi de in Y-vorm aangelegde T-splitsing van deze 'nieuwe' weg met de Rijksstraatweg zien. Precies op deze plaats wilde de Elster Oranjevereniging in 1949 een gedenkteken plaatsen ter nage-

↑ → Ter hoogte van de T-splitsing van de Rijksstraatweg met de Ingenseveerweg stond hotel-pension Rijnzicht. Vanaf het balkon boven de veranda konden op maandag 7 november 1938 de openingshandelingen van de nieuwe veerweg gefotografeerd worden. Deze verving een lager gelegen weg die op de foto geheel rechts nog zichtbaar is.

dachtenis aan de oorlogsslachtoffers. Het niet gerealiseerde ontwerp kon met medewerking van plaatselijke ondernemers en sponsors uit Elst en omgeving in 2015 alsnog tot stand komen tegenover MFG Het Bestegoed aan de Tabaksweg in Elst. Door toenemend autoverkeer werd de T-splitsing later gewijzigd, waarbij de Y-vormige aftakking verdween. De ANWB-wegwijzer verhuisde toen naar de overzijde van de Rijksstraatweg. Een opvallend detail vormen de vele wit geschilderde paaltjes die langs de straat zichtbaar zijn. De paaltjes, waarbij de bovenkant een donkere kleur heeft, werden in wit met oranje bovenkant uitgevoerd. Hiermee werd sinds de jaren dertig van de vorige eeuw aangegeven dat men op een voorrangsweg reed. De paaltjes in witte uitvoering met zwarte onderzijde gaven de grens tussen rijksgrond en particulier grondgebied aan.

← Op maandag 29 maart 1948 maakte de Doornse tramliefhebber D.A. Cornelis een foto van de Elektrische Motorwagen nr. 91 die de afslag naar de Ingenseveerweg passeerde. Later dat jaar zou de NBW de tramdienst beëindigen en de dienstregeling met autobussen voortzetten.

De Scheur

De foto laat mooi het glooiende punt zien dat eeuwenlang bekend stond als 'De Scheur'. Een oude veldnaam die duidt op de aanwezigheid van een begaanbare geul vanaf de hooggelegen rand van de stuwwal naar de laaggelegen uiterwaarden. Ten oosten van de splitsing stond ooit de oude hofstede 'De Scheur'. Bij deze hofstede behoorde een aanzienlijk grondgebied waaronder 'de Vordelweij' en akkerland gelegen op de 'Scheureng' aan de noordzijde van de Rijksweg. In 1882 werd de hofstede gesloopt. Op de foto is te zien dat het gebied in 1948 bestond uit weide en akkerland. Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw was 'de Scheur' samen met de Elster Buitenwaarden, die toen nog bekend waren als 'de Klinkhamer', in bezit van de familie De Beaufort te Leusden. Anna Aleida de Beaufort, beter bekend als juffrouw An-

nie, bracht het familiebezit in 1948, het jaar waarin deze foto werd gemaakt, onder in Stichting de Boom. Het grondbezit van Stichting de Boom in Elst is inmiddels niet meer zo omvangrijk als in het verleden, maar nog steeds is deze Stichting zowel landschappelijk als maatschappelijk betrokken bij Elst.

Rijksweg

Koning Willem I zette direct na het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden het in 1810 onder Frans bewind ontwikkelde plan voor de aanleg van een netwerk van bestrate rijkswegen voort. Binnen dit plan werden belangrijke doorgaande wegen ingedeeld in verschillende klassen (Routes impériales). Wegen der 1ste en 2de klasse werden door het Rijk aangelegd, de overige wegen door lagere overheden. Eén van die wegen der 1ste klasse was de 'Grote weg no 6, Leiden-

Munster'. Deze weg volgde vanaf Utrecht en Zeist het oude bestaande wegtracé langs de zuidflank van de Utrechtse Heuvelrug via Rhenen richting Arnhem. In 1817 werd de aanleg van het weggedeelte vanaf Zeist tot aan Fort de Grebbe onderaan de Grebbeberg aanbesteed, waarna gelijk gestart werd met de werkzaamheden. De aanleg was in 1818 tot aan Elst gevorderd en in 1819 was de 'nieuwe straatweg', zoals de Rijksweg toen in Elst werd genoemd, gereed. In 1948 bestond de Rijksweg bijna 130 jaar en dit jaar – 2019 – is het 200 jaar geleden dat deze weg in Elst gereed kwam.

Lintbebouwing

De lintbebouwing in Elst groeide met het toenemen van de bevolking vanuit de oorspronkelijke kern van de buurtschap Elst steeds verder richting Rhenen. De bebouwing bestond tot aan het in 1948 gefotografeerde punt voornamelijk uit woonhuizen aan beide zijden van de Rijksweg. Vanaf de Ingenseveerweg richting Rhenen bevond de bebouwing zich met name aan de noordzijde van de Rijksweg. Van de op de foto zichtbare woningen is slechts het achterste huis bewaard gebleven. Voor de bouw van dit woonhuis werd op 3 maart 1925 vergunning verleend aan Cornelis Huibert van Baaren. In het jaar daarvoor had hij al een vergunning verkregen voor het oprichten van een maalderij voor veevoeder in de naastgelegen tabaksschuur. Deze tabaksschuur die eveneens op de foto zichtbaar is, werd begin jaren vijftig van de vorige eeuw vervangen door een modern maalderijgebouw. In 2009 werd deze maalderij afgebroken en werd er een appartementencomplex gebouwd.

Verantwoording

Met dank aan Frits Spee voor het beschikbaar stellen van de foto.

Literatuur

Deys, H., en F. Vogelzang (2010), *Rhenen. Geschiedenis en architectuur*, Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht, Zeist-Utrecht
Oosterkamp, N. van den (2017), 'De Bovenweg en Benedenweg als onderdeel van de Via

Regia. Oude hoofdwegen in Elst', in: *Oud Rhenen* 36, nr 2, 2-9
Oosterkamp, N. van den (red.) (2017), *Elst en Remmerden. Vroeger en nu*, Historische Heuvelrug Reeks 22, Rhenen
Oosterkamp, N. van den (2019), '200 jaar Rijksweg in Elst', in: *Dorpskrant de Hank* 2019, nr 1

Over de auteur

Nees van den Oosterkamp is redacteur van *Oud Rhenen* en publiceert regelmatig over met name de geschiedenis van Elst.

BEN VAN LAAR EN GERRIT VAN NIEUWENHUIZEN

Veel media-aandacht voor negen kraakpanden aan de Cuneralaan

Een beeldverhaal van persfotograaf Cord Otting

Aan de Cuneralaan 16 tot 32 stonden negen eenvoudige arbeiderswoningen die in 1968 waren aangekocht door de gemeente Rhenen. Na twaalf jaar met weinig onderhoud besloot de gemeente de huizen te slopen. Zij voldeden niet meer aan de normen die er inmiddels op het terrein van de volkshuisvesting waren. Aan de bewoners werd vervangende woonruimte aangeboden.

Zeven van de negen gezinnen wilden liever blijven en vroegen de gemeente in maart 1980 in een petitie de woningen te renoveren. Dit alles vormde het begin van een vier jaar durende strijd tegen de dreigende ontruiming en sloop van deze negen arbeiderswoningen. Twee gezinnen accepteerden een ander huis en vertrokken. De leeggekomen woningen werden tot ontzetting van wethouder

Glasbergen gekraakt. Ook andere oorspronkelijke bewoners vertrokken waarna ook hun woningen werden gekraakt. De krakers aan de Cuneralaan legden zich niet neer bij de besluiten van de Rhenense gemeenteraad. Procedures werden tot aan de Raad van State gevoerd om sloop te voorkomen. Ondertussen werden de ontwikkelingen op de voet gevolgd door zo goed als alle landelijke media. Persfotograaf Cord Otting was er ook als er een vergadering van de gemeenteraad, een demonstratie of bezetting plaatsvond. We kijken met hem mee tussen mei 1982 en februari 1983. Later dat jaar werd het pleit beslecht in het voordeel van de Gemeente. Begin 1984 werden de panden aan de Cuneralaan gesloopt.

← De negen arbeiderswoningen aan de Cuneralaan in mei 1982, met op de achtergrond het Cuneraheuveltje.

↓ In september 1982 maakte de leus 'PLAT? NOOIT' aan de achterzijde van de woningen duidelijk waar het krakerscollectief voor stond. Met uiterst links het Cuneraheувeltje en rechts de Gedachteniskerk.

↑ Deze woningen vormden de inzet van een langdurig conflict tussen de krakers die de woningen bezet hielden, en de gemeente Rhenen. De gemeente wilde de ongeveer tachtig jaar oude woningen slopen om bejaardenflats te bouwen. De krakers vonden echter dat de woningen konden worden gerenoveerd. Het door hen ingeschakelde Bosch Ontwerpers Kollektief (BOK) meende dat dit bouwtechnisch en financieel haalbaar was.

↑ Op 31 augustus 1982 was de publieke tribune overvol tijdens de vergadering van de Rhenense gemeenteraad. De sloop van de woningen aan de Cuneralaan stond opnieuw op de agenda.

← In *De Telegraaf* van 1 september 1982 stond een bericht over de verhitte raadsvergadering in Rhenen van een dag eerder. Na de kop 'Kraakers bekogelen burgemeester met rotte pruimen', deed de correspondent verslag: 'Onder de leus "dit is niet te pruimen, we laten ons niet ontruimen", hebben 25 kraakers van een aantal panden aan de Cuneralaan in Rhenen de gemeenteraad van deze plaats bekogeld met rotte pruimen. Een mand met deze vruchten werd in de richting van burgemeester J. Schoonderbeek gegooid. Hierop werden de kraakers luid protesterend door de politie afgevoerd. De raad besliste gisteravond over een krediet voor de sloop van de kraakpanden. De kraakers begonnen te gooien toen de raad van dit voorstel een hamerstuk maakte. De politie, die de zaal in korte tijd leeg had, verrichtte twee arrestaties.'

↑ Wethouder Hennie van Wijk-Verwoert vangt een van de pruimen die naar het gemeentebestuur worden gegoid. Rechts van haar wethouder Glasbergen en burgemeester Schoonderbeek.

↓ Raadsleden, wethouder Glasbergen en de burgemeester kijken verschrikt in de richting van de publieke tribune. Het zal niet de laatste keer zijn dat krakers en gemeentebestuur lijnrecht tegenover elkaar komen te staan.

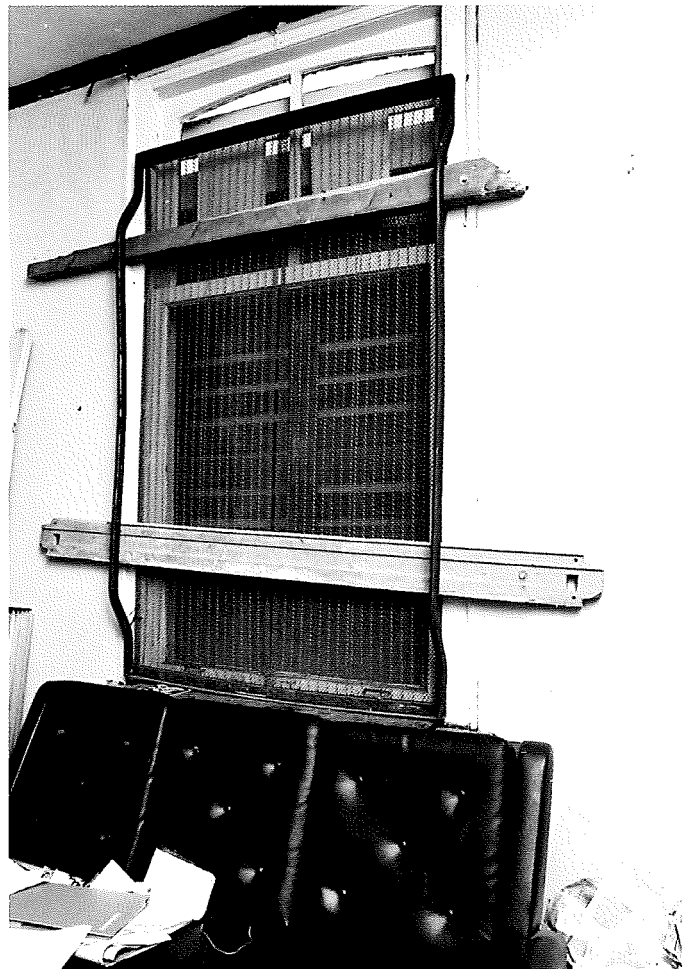
↑ ↓ Ook de woning van burgemeester Schoonderbeek aan de Beukenlaan moest het ontgelden. In oktober 1982 plaatsten krakers twee borden in de tuin. Als we de actievoerders moeten geloven wordt ook deze woning binnen enkele weken ontruimd en gesloopt.

↑ ↓ Op 10 november 1982 besliste de Raad van State dat de krakers voorlopig in de panden aan de Cuneralaan mochten blijven zitten. Dit in afwachting van een grondig onderzoek door Gedeputeerde Staten van Utrecht naar de mogelijkheid de panden te renoveren. Verwacht werd dat dit zeker zes tot zeven maanden ging duren.

Na het bekend worden van de uitspraak van de Raad van State trokken ruim honderd krakers door de Rhenense binnenstad en versierden panden met slingers en bloemen. Aan de achterzijde van hun gebarricadeerde panden werd een vervolg gegeven aan dit feestje.

↑ ↓ Ongeveer tweehonderd mensen demonstreerden op zaterdag 12 februari 1983 tegen de dreigende ontruiming en sloop van de negen gekraakte arbeiderswoningen aan de Cuneralaan. De actievoerders kwamen uit Rhenen, Arnhem, Nijmegen, Leiden en Utrecht en protesteerden tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht die een aangepast gemeentelijk nieuwbouwplan

hadden goedgekeurd voor de bouw van flats voor bejaarden en alleenstaanden. Aangezien het om een nieuw, aangepast plan ging was de schorsing waartoe de Raad van State eerder had besloten, van de baan. Een 'truuk', aldus de krakers, die geen nieuwbouw accepteerden, maar renovatie eisten.

Verantwoording

Met dank aan Rie Terlouw voor het beschikbaar stellen van aanvullende documentatie.

Bronnen

Diverse krantenberichten in de landelijke pers (*NRC Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Trouw*,

De Waarheid) in de periode mei 1982 - februari 1983.

Over de auteurs

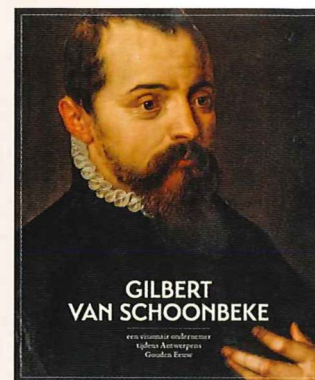
Ben van Laar en Gerrit van Nieuwenhuizen maken samen met William Klaassen, Reijer van der

Meijden, Harry Rebergen en Anton van de Weetering deel uit van de HVOB-werkgroep belast met het selecteren en beschrijven van de Collectie Cord Otting.

De rol van Gilbert van Schoonbeke bij het ontstaan van Veenendaal

Grootschalige turfwinning na 1550

- Pilon, J., en J. van den Berg (red.) (2019), *Ik ben Gilbert. De rol van Gilbert van Schoonbeke voor het ontstaan van Veenendaal*, Veenendaal
- Soly, H. (red.) (2019), *Gilbert van Schoonbeke. Visionair ondernemer in Antwerpens Gouden Eeuw*, Antwerpen

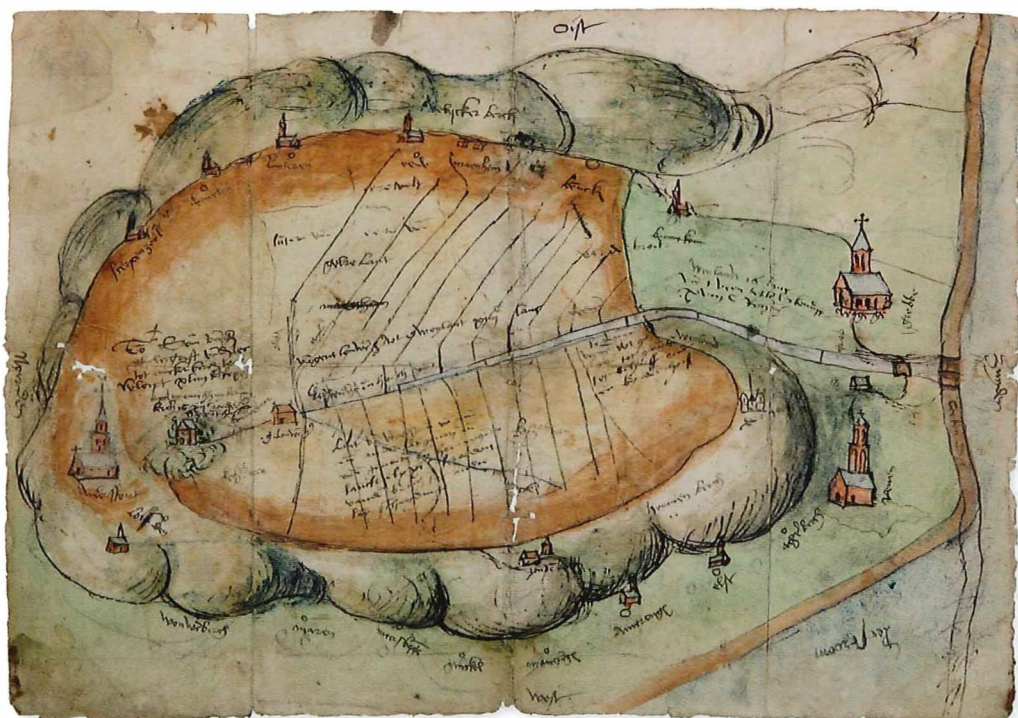
Dit jaar is het 500 jaar geleden dat in Antwerpen Gilbert van Schoonbeke werd geboren. Als ondernemer en projectontwikkelaar drukte hij tussen 1542 en 1556 een groot stempel op de stedelijke ontwikkeling van deze stad. Bij aanbestedingen voor de bouw van de omwallingen of voor uitbreidingen van de stad kon hij voordelige condities bieden. Dit kon hij doen omdat hij als eerste ondernemer ervoor had gekozen alle materialen voor zijn bouwprojecten zelf te vervaardigen. Zijn steenbakkerijen en kalkovens produceerden grote hoeveelheden bouwmaterialen dankzij een constante aanvoer van brandstof. Zo vormde de turfwinning in en om Veenendaal een cruciale schakel in de door Van Schoonbeke gecreëerde productieketen.

Turfwinning rond Veenendaal

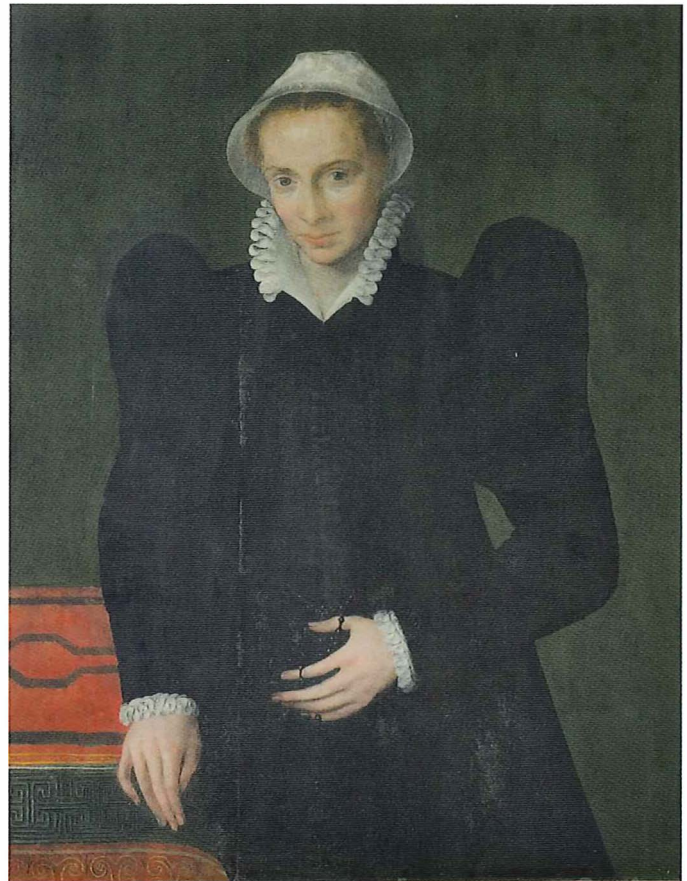
Mede dankzij de turf die in het 'Rhenens veen' werd gewonnen, waren zijn bedrijven niet langer afhankelijk van leveranciers van brandstof en beschikte hij zelf over baksteen, constructiehout en mortel om sneller en goedkoper grote bouwprojecten in Antwerpen te realiseren. Zo voltooidde hij een groot deel van de Spaanse Omwalling die tot ver in de negentiende eeuw de ontwikkeling van de stad bepaalde. Ook bouwde hij huizen en openbare gebouwen, breidde het stadsgebied en de haven uit en creëerde een industrieel kwartier. Dit alles trok de aandacht van keizer Karel v waarna Gilbert van Schoonbeke zich ook leverancier van het keizerlijk leger mocht noemen. Al deze zaken werden in minder dan vijf-

tien jaar gerealiseerd aangezien Van Schoonbeke onverwacht op 37-jarige leeftijd overleed. Zijn financiële nalatenschap was zo complex dat zijn weduwe afzag van de erfenis. Gilbert van Schoonbeke had in een extreem korte tijd een grote invloed gehad op de stadsontwikkeling van Antwerpen. Alle reden voor het Antwerpse stadsbestuur een herdenkingsjaar te organiseren voor deze 'visionair ondernemer in Antwerpens Gouden Eeuw'. Binnen een gevarieerd programma was ook plaats voor een omvangrijke boekuitgave waarbij een klein aantal pagina's werd gewijd aan de turfexploitatie rond Veenendaal.

Onderzoeker Hugo Soly schetst hoe de contacten die Van Schoonbeke onderhield met raadsheren van keizer Karel v

← Een zestiende-eeuwse kaart van de Gelderse Vallei zoals die zich uitstrekte van de Greb tot aan Amersfoort. Een omvangrijk hoogveengebied dat vanaf omstreeks 1550 werd doorsneden door de Bisschop Davidsgrift en talloze daar dwars op gegraven watergangen, wiken geheten. Hierdoor werd het mogelijk in rap tempo grote hoeveelheden turf af te voeren naar de steenbakkerijen en kalkbranderijen die Gilbert van Schoonbeke voorzag van bouwmaterialen om daarmee grote bouwprojecten in Antwerpen te realiseren.

↑ Portretten van Gilbert van Schoonbeke en zijn echtgenote Elisabeth Hendrickx, geschilderd in 1544, het jaar van hun huwelijk. Hij was toen 25 jaar en zij 17 jaar.

er toe leidden dat hij al snel op de volledige medewerking van de keizerlijke overheid kon rekenen. De brandstofprijzen in Antwerpen was tussen 1540 en 1550 verdubbeld. Tegen deze achtergrond had Van Schoonbeke zijn oog laten vallen op de keizerlijke veengronden in de Gelderse Vallei. Hij kreeg toestemming deze te exploiteren. Met de aanleg van een zestien kilometer lang afvoerkanaal kon de turf uit de keizerlijke venen ten westen van Emmikhuizen afgevoerd worden. Van Schoonbeke ging in september 1550 zelf ter plaatse bekijken hoe de werken het best konden worden aangepakt. In juni 1551 – binnen een jaar na aanvang van de werkzaamheden – was de Schonebeker Grift over vrijwel de volledige lengte voltooid en kon de turf naar Amersfoort worden afgevoerd. Via de Eem werd de turf naar de Zuiderzee vervoerd en vandaar langs Amstel, IJssel, Noord en Dordtsche Kil naar het Hollands Diep en vervolgens naar Antwerpen.

In 1553 wilde Van Schoonbeke ook de andere helft van de keizerlijke venen, eveneens honderd morgen groot, ten zuiden van Emmikhuizen bij Prattenburg, ontginnen. Gezien de zuidelijker ligging van de betrokken venen was het veel makkelijker om de daar gestoken turf via de Nederrijn naar Antwerpen te verscheppen dan via de Schonebeker Grift naar Amersfoort. Op 9 februari 1554 gaf Karel v toestemming om de turf uit de honderd morgen bij Prattenburg voortaan via de Rijn af te voeren.

Stichter van Veenendaal

Ook in Veenendaal werd op grootse wijze het Gilbertjaar gevierd. Het vormde de aanleiding om diepgravend onderzoek te doen naar de vraag wat het belang van Gilbert is geweest voor Veenendaal. De werkgroep geschiedenis van de Stichting Gilbertjaar 2019 moest vaststellen dat Gilbert niet die doorslaggevende rol heeft gespeeld die eerdere onderzoekers hem

hadden toegedicht. Gilbert van Schoonbeke was niet de stichter van Veenendaal geweest en uit geen enkele van de vele geraadpleegde bronnen blijkt dat hij in de zestiende eeuw ooit in Veenendaal is geweest. Gilbert stuurde steeds een zaakgelastigde naar bijeenkomsten waarin over de turfwinning in de Gelderse Vallei werd gesproken. Dit alles is gebleken door een breed opgezet onderzoek in de verslagen en registers van het Archief van het Veenraadschap der Gelderse en Stichtse Venen over de periode 1550-1560, dat zich bevindt in het gemeentearchief in Veenendaal. Tevens werd onderzoek gedaan in het Gelders Archief, het Utrechts Archief en het Archief Eemland om aanvullende gegevens te verzamelen inzake de grootchalige turfwinning zoals die na 1550 in en om Veenendaal plaatsvond. → **Toine Maas**

Colofon

Oud Rhenen

Cultuurhistorisch tijdschrift voor Rhenen, Achterberg en Elst

verschijnt driemaal per jaar
jaargang 38 · nummer 2 · zomer 2019

Oud Rhenen. *Cultuurhistorisch tijdschrift voor Rhenen, Achterberg en Elst* is een uitgave van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken (HVOR). Naast verenigingsblad voor de leden van de HVOR is dit blad bedoeld voor iedereen die zich interesseert voor de geschiedenis en cultuurhistorie van Rhenen, Achterberg en Elst. **Oud Rhenen** laat de lezer door middel van artikelen, korte bijdragen en signalen kennismaken met de rijke en gevarieerde cultuurgeschiedenis van de eigen woon- en leefomgeving.

Redactie-adres

Redactie Oud Rhenen
p/a De Commanderie
Kerkstraat 3
3911 LD Rhenen
info@oudrhenen.nl
www.oudrhenen.nl

Redactie

Jan Maarten Doorman, Toine Maas, Nees van den Oosterkamp

Aan dit nummer werkten mee

Henk Deys, Berry Geerligs, Marijke Hartog, Erik Helmers, Evelijn Hillebrand, Bert Huiskes, Ben van Laar, Kristel Lens, Gerrit van Nieuwenhuizen, Leo Schoonhoven, Johan Smit, Frits Spee, Pim Strous, Max Timons, Rie Terlouw, Thijn van de Ven, Gerjan Verhooff, Ellen Vlak-Derksen, Jan Vredenberg, Kees Waiboer, Maïke Woldring

Realisatie en ondersteuning

Stichting Publicaties Oud Rhenen (SPOR)

Opmaak

Judith Jansen-Bakkeren, naar een ontwerp van Frederike Bouten, Utrecht

Lithografie

Van Vliet: dtp, Nieuwegein

Druk

Drukkerij Ten Brink, Meppel

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vervoelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISSN 1384-3338

© 2019 - de auteurs p/a HVOR, Rhenen

Illustratie- verantwoording

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken

Lidmaatschap

Bij lidmaatschap van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken ontvangt u jaarlijks tenminste drie nummers van **Oud Rhenen** en wordt u uitgenodigd deel te nemen aan de activiteiten van de vereniging.

Aanmelding, adreswijziging en opzegging bij de ledenadministratie via info@oudrhenen.nl. Het lidmaatschap loopt voor opnieuw een jaar door tenzij u voor 1 november schriftelijk opzegt.

De contributie bedraagt € 23,50 per jaar, na ontvangst van een nota over te maken op NL701NG80001211163 t.n.v. Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen. Buitenlandse leden betalen een toeslag vanwege de hogere verzendkosten.

Bestuur

Willem van Ommeren, voorzitter
Gerrit van Nieuwenhuizen, secretaris
Reijer van der Meijden, penningmeester
Toon Blokland
Lex Mulder
Anton de Ridder
Anne Uiterwijk
Kees Waiboer

Erevoorzitter: Henk Deys

Ereleden: Pim Strous, Henk Gieszen

Secretariaat

Gerrit van Nieuwenhuizen, Rozenlaan 72, 3911 DX Rhenen, tel: 0317 · 614273, info@oudrhenen.nl

Ledenadministratie

Anne Uiterwijk, tel: 06 · 10225796, info@oudrhenen.nl

Werkgroepen

Werkgroep Achterberg

coördinator Anton de Ridder, tel: 0317 · 616504

Werkgroep Elst en Remmerden

coördinator Toon Blokland, tel: 0318 · 472748

Werkgroep Archeologie

coördinator Ton van Drunen, tel: 0317 · 617038

Werkgroep Foto en Film

coördinator Bartho Kobus, tel: 0317 · 617500

Werkgroep Genealogie

coördinator Ad de Jong, tel: 0342 · 471039

Werkgroep PR en Communicatie

coördinator Anne Uiterwijk, tel: 06 · 10225796

Werkgroep Virtueel Rhenen

coördinator Henny Boor, tel: 0317 · 614958

Digitale Beeldbank

coördinator Piet Hovestad, tel: 06 · 26468773

Dinsdagochtend Sociëteit

coördinator Kobus van Ingen, tel: 0488 · 441741

- British Museum, Londen · 2
- Rijksmuseum, Amsterdam · 3, 4, 5 rechts
- Wikimedia Commons · 5 links, 6 onder
- Zeeuws Archief, Middelburg · 6 boven
- Centraal Museum, Utrecht · 7
- Collectie Henk Deys, Rhenen · 8, 9 onder
- Stadsmuseum Rhenen · 9 boven, 11 links, 12 boven, 14 boven
- Rijksmuseum, Amsterdam · 10, 11 rechts, 12 onder, 13, 14 onder, 15, 16, 17
- Historische Collectie Korps Veldartillerie, 't Harde · 18-19
- Archief Piet Terlouw, Rhenen · 20
- Toine Maas, Rhenen · 21 boven
- Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede · 21 onder
- Leo Schoonhoven, Rhenen · 22
- Max Timons, Rhenen · 23 rechts
- Erik Helmers, Rhenen · 23 links
- Archief Piet Terlouw, Rhenen · 24, 25 boven
- Kristel Lens, Wageningen · 25 onder
- Bureau voor Landmeetkunde De Winter, Kapelle · 26, 28-29, 30
- Arcadis, 's-Hertogenbosch · 27, 28 onder
- Huib van den Berg, Elst · 31
- Stadsmuseum Rhenen – Thijn van de Ven · Om-slag, 32-34
- Collectie Frits Spee, Rhenen · 36 onder
- Collectie Nees van den Oosterkamp, Elst · 36 boven, 37
- Fotoarchief Cord Otting, Rhenen · 38-45
- Het Gelders Archief, Arnhem · 46
- Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel · 47

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij contact opnemen met de uitgever.

SMITS

SPECIALITEITEN

Herenstraat 16
3911 JE Rhenen
0317 · 615 563

info@smitsspecialiteiten.nl

Help ons verzamelen

DONEER €15,00 OF MEER

Stichting Behoud Collectie Erfgoed Rhenen* verzamelt sinds 1987 voorwerpen die tot het erfgoed van Rhenen, Elst en Achterberg worden gerekend, ten behoeve van het Stadmuseum Rhenen.

NL12 INGB 0000 4613 30

Secretariaat:

Rhenendael 41
3911 RM Rhenen

T 0318 851 207

www.behouderfgoedrhenen.nl

**voorheen*

Stichting Vrienden Streekmuseum Het Rondeel Rhenen

Tapijt!

dat voel je, dat beleef je.

endless cunera

www.cunera.nl

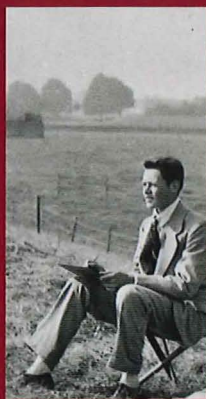
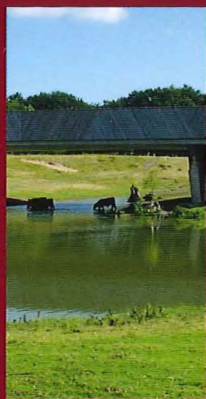
tel. (0317) 619 001

DICK VAN LAAR
BOUWKUNDIG ONTWERP - EN TEKENBUREAU B.V.

Wij verzorgen complete aanvragen ten behoeve van:
nieuwbouw, verbouw, restauratie, renovatie,
milieuvergunning, vergunning brandveilig gebruik;
indien gewenst met bodemonderzoek, bestek en toezicht
tijdens de bouw en onafhankelijk bouwkundige advisering

Elsterstraatweg 83, 3922 GE Elst (Utr)
tel: 0318- 47 25 22, fax: 0318 - 47 22 16
info@botdickvanlaarbv.nl www.botdickvanlaarbv.nl

Rhenen, Achterberg en Elst, gelegen op de zuidoostelijke punt van de Utrechtse Heuvelrug, vormen samen een uiterst gevarieerd eeuwenoud cultuurlandschap. De Cuneratoren markeert het kleine middeleeuwse stadje Rhenen dat ooit beschermd werd door imposante stadsmuren. Het landelijke Achterberg kijkt uit over het laaggelegen Binnenveld, onderdeel van de Gelderse Vallei, terwijl Elst liggend tegen de helling van de Heuvelrug plaats biedt aan zowel uiterwaarden als bos- en heidegebieden.

Wie goed kijkt ziet een enorme gelaagdheid en variëteit binnen dit door mensenhanden gemaakte cultuurlandschap. De boerderijen, buitenplaatsen, tabaksschuren, kerken en andere bebouwing vormen een in het oog springende historische toevoeging aan het groene landschap van Nederrijn en Heuvelrug. Wat vertelt ons dit over de mensen die dit gemaakt hebben? Wat is het verhaal toen zij hun huizen bouwden en de met kunst overladen Cunerakerk door velen bezocht werd? En wat gebeurde er allemaal toen diezelfde inwoners hun huizen vanwege oorlogs- of natuurgeweld moesten verlaten? Deze en talloze andere vragen over wat onze voorouders hebben meegemaakt, zijn interessant om te bestuderen. Kennis van hun verleden en inzicht in onze eigen cultuurhistorie zijn van groot belang als we de rijkdom en variatie van onze eigen woon- en leefomgeving willen begrijpen en hier zorgvuldig mee willen omgaan.

Oud Rhenen is bedoeld voor iedereen die zich interesseert voor de geschiedenis en cultuurhistorie van Rhenen, Achterberg en Elst. Rijk geïllustreerde artikelen, korte bijdragen en signalementen geven een gevarieerd beeld van de boeiende cultuurgeschiedenis van onze eigen woonplaats.

HISTORISCHE VERENIGING
OUDHEIDKAMER RHENEN

LOS NUMMER
€ 7,95

ISSN 1384-3338

OPGERICHT 5 OKTOBER 1907

ONDSCHIEDEN MET DE KONINKLIJKE EREPENNING